

גמרא סדורה

מסכת

סנהדרין

פרק ד' - "אָהד דַיני מְמוֹנוֹת"

מהדורה מנוקדת, מפוסקת,
מחולקת לסוגיות ולפסקאות,

בעריכה מבארת

עם רש"י

לימוד פרק זה לרפואת התינוק משה יהושע בן מינה
נץ ונכד לבאר מים חיים

יצא לאור על ידי עמותת
"וכל בניך לימודי ה'"

ניתן להיות מנויים על הגמרא סדורה לדף היומי.
רישום קל מהיר באתר גמרא סדורה
או במייל vinetdb81@gmail.com

בהצלחה - יגעת ומצאת - תאמינן!!!

להארות והערות

דניאל ברק ווינט

טל' - 0526071122

דוא"ל vinetdb81@gmail.com

עתניאל ד.ד. הר חברון 9040700

כל הזכויות על הטקסט, ניקוד ופיסוק
שמורות למכון הישראלי לפרסומים תלמודיים.
כל הזכויות על החלוקה לסוגיות ופסקאות
שמורות לעמותת "זכר בנייה לימודי ה'" ולדניאל ברק ווינט.

מסכת סנהדרין פרק ד' - "אָהד דיני ממונות"

רפ"ז

1. לב, א-ב

לב, א מתניתין

אָהד דיני ממונות ואָהד דיני נפשות בדרישא ובחיקיה, שְׁנַאָמַר: "מִשְׁפֵּט אָהד יִהְיֶה לָכֶם"³³ (ויקרא כד, כב).

מה בין דיני ממונות לדיני נפשות?

דיני ממונות - בשלשה, ודיני נפשות - בעשרים ושלשה.

דיני ממונות - פותחין בין לזכות, בין לחובה, ודיני נפשות - פותחין לזכות, ואין פותחין לחובה.

דיני ממונות - מסין על פי אָהד בין לזכות בין לחובה, ודיני נפשות - מסין על פי אָהד לזכות ועל פי שנים לחובה.

דיני ממונות - מחזירין בין לזכות בין לחובה, דיני נפשות - מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה.

דיני ממונות - הכל מלמדן זכות וחובה, דיני נפשות - הכל מלמדן זכות, ואין הכל מלמדן חובה.

דיני ממונות - מלמד חובה - מלמד זכות, והמלמד זכות מלמד חובה, דיני נפשות - המלמד חובה - מלמד זכות, אָבַל המלמד זכות - אין יכול לחזור וללמד חובה.

דיני ממונות - דנין, וגומרין בליה, דיני נפשות - דנין ביום וגומרין ביום.

דיני ממונות - גומרין בו ביום, בין לזכות בין לחובה, דיני נפשות - גומרין בו ביום לזכות, וביום שלאחריו לחובה. לפיכך, אין דנין לא בערב שבת ולא בערב יום טוב.

דיני ממונות, הטמאות והטהרות - מתחילין מן הגדול, דיני נפשות - מתחילין מן הצד.

הכל כשרין לדון דיני ממונות, ואין הכל כשרין לדון דיני נפשות, אלא: כהנים, לויים,

וישראלים המשיאין לכהונה.

גמרא

"דיני ממונות" מי בעינן "דרישא וחיקיה"? ורמיהו:

"שטר שזמנו כתוב באחד בניסן בשמיטה, ובאו עדים ואמר:

"היאך אתם מעידים על שטר זה? והלא ביום פלוני עמנו הייתם במקום פלוני!" -

מתני' אָהד דיני ממונות: בדרישא וחיקיה. חקירות ודרישות שחוקרים את העדים שנאמר משפט אחד יהיה לכם ובדיני נפשות כתיב ודרשת חקרת (דברים יג):

דיני ממונות בשלשה. הא ילפינן בפרק קמא (דף ב:):

פותחין. תחלה במשאו ומתנו של דין: בין לזכות בין לחובה. באיזה שירצו אבל בדיני נפשות פותחין לזכות ובגמרא יליף להו:

מסין על פי אחד. מסין את הדין אחר המרובין על פי דין אחד כגון שנים אומרים זכאי ואחד חייב או איפכא:

ודיני נפשות מסין ע"פ אחד לזכות. שנים עשר מזכים ואחד עשר מחייבים זכאי אבל לחובה אין מסין אחר הרוב אלא אם כן רבו המחייבין על המזכין שנים כדאמרין בפרק קמא (דף ב:). לא תהיה אחרי רבים לרעות ובדיני ממונות ליכא לאוקמה כדאמר לקמן (דף לו:). לא תטה משפט אביוך אבל אתה מטה משפט שור הנסקל וכל שכן שאר דיני ממונות:

מחזירין. סותרין את הדין לאחר שגמרוהו וידעו שטעו מחזירין את הדבר בין לזכות בין לחובה:

ואין מחזירין לחובה. בגמרא יליף לה: הכל מלמדן ואפי' תלמידים היושבין לפני הדיינין ולא נתמנו בית דין על כך:

המלמד חובה. דין שהתחיל תחלה להביא ראיות לחובה יכול לחזור בו ולזכות:

אינו חוזר ומלמד חובה. סברא היא דבעינן והצילו ובגמרא (דף לד.) מוקים לה בשעת משא ומתן הוא דלא יחזור דמתוך שאתה אומר לו שלא לחזור הוא מחזר אחר ראיות להעמיד דבריו ושמה ימצא ראיות נכונות אבל בשעת גמר דין שכבר חזר על כל צדדין ונראה לו שאין דבריו נכונים חוזר ומלמד חובה:

דין ביום. משא ומתן של דין: וגומרין בליה. אם רצו וכו' יליף בגמרא:

דיני נפשות גומרים בו ביום לזכות וביום של אחריו לחובה. אם זיכוהו ביום ראשון פוסקין את דינו מיד והולך לו אבל אם לא יכלו לזכותו ביום ראשון אין פוסקין את דינו לחובה אלא מלינין את דינו עד למחר שמה ימצא בליה זכות:

לא בערב שבת. שאין יכולין לגומרו למחר אם יתחייב שאין מיתת בית דין דוחה שבת ולשהותו אי אפשר מפני עינוי הדין משנגמר הדין:

הטהרות והטמאות. אם בא אדם לישאל על דבר טהרות מתחילין מן הגדול שואלין תחלה לגדול שבדיינים מה הוא אומר בדבר: מן הצד. מן הקטנים שמה יחייבנו הגדול ולא ירצו לחלוק על דבריו משום לא תענה על ריב (שמזח כג) על דבריו של גדול רב כתיב בלא יר"ד:

הכל כשרין. ואפילו ממזר: וישראלים המשיאין לכהונה. המיוחסין וראויין להשיא בנותיהם לכהנים:

גמ' באחד בניסן בשמיטה. לקמן מפרש אמאי נקט שמיטה:

שזמנו כתוב. זמנו הוכיח שנכתב באחד בניסן בשמיטה והוציא בעל חוב על חברו על ידי משכון או על ידי פרוזבול שלא משמטתו שביעית או שהגיע זמנו לגבות קודם ראש השנה של שמינית ושביעית בניסן אינה משמטת אלא בסופה דכתיב (דברים טו) מקץ שבע שנים לסוף שביעית וזה קדם ותבעו:

³³ משפט אָהד יִהְיֶה לָכֶם כגון פְּאֻרְחָה יִהְיֶה כִּי אָנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם

רפ"י

חיישינן שמא איחרוהו וכתבוהו. וקודם לכן ראו המלוה במקום הכתוב בטרם והוטל עליהם לכתוב שטר ואיחרוהו מלכתבו עד אחד בניסן וכתבוהו במקום שאומרים המזימין ולא כתבו שם המקום שנכתב בו השטר אלא שם המקום שראו המלוה שם ואף על גב דאמרין בגיטין (דף פ.) כי יתביתו בהיני כתובו בהיני ואף על גב דמימסרין לכו מילי בשילי מיהו אם כתבו בשילי לא מיפסיל בהכי וההיא עצה טובה קמ"ל שלא יביאוהו לידי הזמה דלא לימרו והלא ביום פלוני עמנו הייתם בהיני:

היכי. אמר שמא איחרוהו מכדי דרישה וחקירה לאכחושי קא אתיא והיכא דקא מיתכחושו קמן ניקו אנן מתרצינן למילתייהו בשמא: **וליטעמיד.** דמותבת מברייתא אותיב ממתניתין דאלימא ומצויה בפי כל:

שטרי חוב המוקדמין. ליכתב קודם המלוה: **פסולין.** דקא בעי למיטרף לקוחות מזמן הכתוב שלא כדין וקנסינן היתרא אטו איסורא ופסול אפי' מזמן שני כדאמרין באיזהו נשך:

והמאוחרין. שבאו עדים ואמרו אנו יודעים במלוה זו שקדמה לזמן הכתוב כאן:

כשרין. דמעליותא היא דקא מחיל ליה לשיעבודא עד השתא אלמא לא בעינן דרישה וחקירה דא"כ היכי מתרצינן למילתא דשטרא נימא זינפא הוא ולא ראו עדים החתומים בו את המלוה הזאת ואי משום הנך סהדי אחריני תהוי כמלוה על פה ולא יטרוף לקוחות דמלוה על פה לא טרפא ממשעבדי דלית לה קלא:

הא. דמקשת לי לותביה ממתניתין לא קשיא לי דעדיפא מינה קאמרין מתניתא דאותיבנא מינה העדיפה והחזיקה כח בדבר יותר מאותה משנה דאשמעינן רבותא דאפילו שמיטה דאי לא דווקא קאמרי בו ביום לא הוו מרעי למילתייהו לכתוב שטר המלוה הנעשית קודם לכן באותו זמן:

דלא שכיחי אינשי דמוזפי. משום דמתיראין מן השמיטה שלא תשמש מעותיהם דליכא למימר איחרוהו וכתבוהו דלא מרעי לשטרייהו שהכל מרננין אחריי לומר מזוייף הוא שאין דרך להלוות בזמן שמיטה:

אפ"ה כיון דשביעית. אינה משמטת אלא בסופה דכתיב מקץ תלינן באיחרוהו ומכשרינן: **מכל מקום.** מתני' קשיין אהדדי:

אמר רבי חנינא וכו'. ומתניתין דאורייתא קמי תקנתא וברייתא דרבנן בתר תקנתא:

טעו. ב"ד בדיני ממונות לא ישלמו דדילמא אי שבקת להו לדרוש ולחקור הוה רווחא למילתא ולא הוו טעו:

כל שכן שאתה נועל. דמתיראין להפסיד ע"י ב"ד טועין:

רבא אמר. תרזייהו בתר תקנתא דרבנן ומתניתין בדיני קנסות דליכא למיחש לנעילת דלת אבל בהודאות והלוואות דאיכא למיחש לנעילת דלת בהודאות והלוואות בדיני מלוה וזה בא לידון בעדי הודאה שהודה לו בפניהם או בעדי הלוואה שהלווהו בפניהם דאיכא למיחש לנעילת דלת:

מרומה. שביט דין מכירין בתובע זה שהוא רמאי או מבינים טענת רמאי בדבריו:

בצדק תשפוט. ולא כתיב בצדק להזהיר ב"ד לדקדק בו כל כך לדרוש ולחקור:

מתנייתא. שפיר איתרצו בחד מהני שינויי אי כרבי חנינא אי כרבא אי כרב פפא:

אבל קראי. דרמי להו ריש לקיש לא קשו דצדק צדק לאו לדרישה ולחקירה אתי אלא צדק דין שלך וצדק פשרה שלך לפי ראות עיניך ולא תרדוף את האחד יותר מחבירו:

שטר כשר ועדיו כשרין!

חיישינן שמא איחרוהו וכתבוהו, ואי סלקא דעתך בעינן: **"דרישה וחקירה"**, היכי חיישינן: **"שמא איחרוהו וכתבוהו"**

וליטעמיד, תיקשי לך מתניתין:

"שטרי חוב המוקדמין - פסולים,

והמאוחרים - כשרין".

ואי סלקא דעתך בעינן **"דרישה וחקירה"** - מאוחרין אמאי כשרין?

הא לא קשיא:

דעדיפא מינה קאמרין, דאפילו אחד בניסן בשמיטה, דלא שכיחי אינשי דמוזפי, דליכא למימר שמא איחרוהו וכתבוהו, דלא מרע לשטריה, דאפילו הכי כיון דשביעית סופה משמטת - מכשרינן.

מכל מקום קשיא!

(וסמן חרפ"ש)

אמר רבי חנינא:

דבר תורה: אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות כדרישה וחקירה, שנאמר: **"משפט אחד יהיה לכם"** (ויקרא כד, כב).

ומה טעם אמרו דיני ממונות לא בעינן דרישה וחקירה? כדי שלא תנעול דלת בפני לזין.

לב, ב. אלא מעתה טעו לא ישלמו!

כל שכן שתנעול דלת בפני לזין!

רבא אמר:

מתניתין דהכא - בדיני קנסות, ואידך - בהודאות והלוואות.

רב פפא אמר:

אידי ואידי בהודאה והלוואה, כאן - בדין מרומה, כאן - בדין שאינו מרומה.

כדריש לקיש.

דריש לקיש רמי:

כתיב: **"בצדק תשפט עמיתך"**³⁴ (ויקרא יט, טו), וכתיב **"צדק צדק תרדף"**³⁵ (דברים טז, כא), הא כיצד?

כאן - בדין מרומה,

כאן - בדין שאין מרומה.

רב אשי אמר:

מתניתין כדשינן,

קראי - אחד לדין, ואחד לפשרה.

כדתניא:

"צדק צדק תרדף" (דברים טז, כא) - אחד לדין ואחד לפשרה.

³⁴ לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפט עמיתך

³⁵ צדק צדק תרדף למען תחיה וירשת את הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך

כ"י

שתייה טובעות. שתדחוק זו את זו:
ואם בזו אחר זו. משתלך אחת אל היבשה עד שתעבור חבירתה ואח"כ תעבור היא:
מעלות בית חורון. מקום צר ואין דרך לנטות ימין ושמאל וצריך האי לנטות לאחוריו עד שמוצא מקום לנטות:
אם עולות שתייהן. כגון זה עולה מצד זה וזה עולה מצד זה ופוגעות בראש חודו של הר והבקעה עמוקה מימין ומשמאל:
קרובה. לעירח:
ומעלות שכר. לאחת ותידחה:

ביצד?
שתי ספינות עוברות בנהר ופגעו זה בזה,
אם עוברות שתייהן - שתייהן טובעות,
בזה אחר זה - שתייהן עוברות.
וכן שני גמלים שהיו עולים במעלות בית חורון, ופגעו זה בזה,
אם עלו שניהן - שניהן נופלין,
בזה אחר זה - שניהן עולין.
הא ביצד?
טעונה ושאינה טעונה - תידחה שאינה טעונה מפני טעונה.
קרובה ושאינה קרובה - תידחה קרובה מפני שאינה קרובה.
היו שתייהן קרובות, שתייהן רחוקות - הטל פשרה ביניהן, ומעלות שכר זו לזו."

2. לב, ב

"צדק צדק תרדף" (דברים טז, כא) - אַחַד לְדִין וְאֶחָד לְפִשְׁרָה ...".

תנו רבנן:

"צדק צדק תרדף"³⁶ (דברים טז, כא) - הֵלֵךְ אַחַד בֵּית דִּין יִפְהֶה,

אַחַד רַבִּי אֱלִיעֶזֶר - לְלוֹד,

אַחַד רַבִּן יוֹחָנָן בֶּן זַנְאִי - לְבְרוֹד חֵיל".

תנא:

"קול ריחים בבורני: 'שבוע הבן!' 'שבוע הבן!'

אור הנר בבורד חיל: 'משטה שם!' 'משטה שם!'".

תנו רבנן:

"צדק צדק תרדף" (דברים טז, כא) - הֵלֵךְ אַחַד חֲכָמִים לִישִׁיבָה:

אַחַד רַבִּי אֱלִיעֶזֶר - לְלוֹד,

אַחַד רַבִּן יוֹחָנָן בֶּן זַנְאִי - לְבְרוֹד חֵיל,

אַחַד רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ - לְפַקִּיעִין,

אַחַד רַבִּן גַּמְלִיאֵל - לִיבְנָא,

אַחַד רַבִּי עֲקִיבָא - לְבְנֵי בְרַק,

אַחַד רַבִּי מַתִּיא - לְרוּמֵי,

אַחַד רַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן תְּרַדְיוֹן - לְסִיכְנֵי,

אַחַד רַבִּי יוֹסִי - לְצִיפּוֹרִי,

אַחַד רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּתִירָה - לְנֹצִיבִין,

אַחַד רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ - לְגוּלָה,

אַחַד רַבִּי - לְבֵית שְׁעָרִים,

אַחַד חֲכָמִים - לְלִשְׁנַת הַגְּזִית".

רס"י

קול ריחים. שנשמעין:

בבורני. מקום:

שבוע הבן שבוע הבן. סימן הוא

שיש שם ברית מילה כמכריז

ואומר שבוע הבן כאן והריחים

סימן לשחיקת סממנין למכת

התינוק ושעת גזירת המלכות

היה שגורו שלא למול והיו

יראים להוציא קול וקבעו סימן

זה:

אור הנר בבורד חיל. ביום או

נרות נראים הרבה בלילה סימן

הוא כמו שצועק משתה שם

משתה שם ברית מילה קרי

שבוע הבן על שם שהוא לסוף

שבוע:

אחר חכמים לשיבה. בית

הוועד ששם בית דין קבוע כגון

אחר ר' אליעזר בלוד וכן כולם

כל אחד למקומו:

לגולה. לפומבדיתא כדתנן בר"ה

(דף כב:) עד שרואה כל הגולה

לפניו כמדורת אש ואמרין (שם

דף כג.) מאי גולה אמר אביי

פומבדיתא שעיקר ישיבת בבל

שם היתה:

אחר חכמים. סנהדרי גדולה:

³⁶ צדק צדק תרדף למען תחיה וירשת את הארץ אשר ה' אלהיה נתן לך

3. לב, ב - לג, א

"דיני ממונות פותחין בין לזכות, בין לחובה, ודיני נפשות - פותחין לזכות, ואין פותחין לחובה."

היכי אמרינן?

אמר רב יהודה:

הכי אמרינן להו: "מי יימר כדקאמריתו"?

אמר ליה עולא:

והא חסמינן להו!

ולחיסמו,

מי לא תניא:

"דבי שמעון בן אליעזר אומר:

מסיעין את העדים ממקום למקום, כדי שתיתרף דעתו, ויחזרו בהו"!

מי דמי?!

התם - ממילא קא מיחדו,

הכא - קא דחינן להו בידים.

אלא אמר עולא:

הכי אמרינן: "יש לך עדים להזימם"?

אמר ליה רבה:

וכי פותחין בזכותו של זה, שהיא חובתו של זה?!

ומי הויא "חובתו"?

והתנן:

"אין עדים זוממין נהרגין עד שיגמר הדין" (מכות ה:)

הכי אמרינן:

אילו שתתיק האי עד דמיגמר דיניה ומייתי עדים ומזים להו,

הויא ליה חובתו של זה!

אלא אמר רבה:

אמרינן ליה: "יש לך עדים להכחישו"?

רב כהנא אמר:

'מדבריכם נודכה פלוני'.

אבין רבא דאמרי תריןיהו:

אמרינן ליה: "אם לא קטלת לא תדחל".

רב אשי אמר:

כל מי שיודע לו זכות, יבא וילמד עליו.

תניא כוותיה דאבין ורבא:

"דבי אומר:

"אם לא שכב איש אתך ואם לא שטית" ³⁷ (במדבר ה, יט),

מיכן שפותחין בדיני נפשות תחלה לזכות."

לג, א

כ"י

היכי אמרינן. בפתיחת זכות כשקיבלו עדותן של עדים ודרשו וחקרום ובאין לישא וליתן היכי אמרינן להו לעדים:

מי יימר כדקאמריתו. שמא בעצה באתם וזו היא פתיחת הצלה לזה: והא קא חסמינן להו: חוסמין אנו את פיהם כשאנו מכחישינן אותן ויחזרו בהו בתוך כדי דיבור:

ופרכינן וליחסמו. מאי תיקשי ליחסמו ולהדרי בהו:

מי לא תניא מסיעין. היו בית דין את העדים קודם קבלת עדות ממקום למקום ומחדר לחדר כשבאין להעיד אומרים להם לא נקבל כאן אלא כאן וכן משם למקום אחר:

אנן דחינן להו. וכתוב (דברים יט) ובערת הרע:

שתהא חובתו של זה. לחזר אחר עדי הזמה כדי שיהרגו הראשונים: ופרכינן מי הויא חובתן אי הוו מיתזמי השתא קודם גמר דין והא תנן וכו':

הכי קאמינא. היכי מזהרינן להאי לחזר אחר עדי הזמה והא חובתן של אלו היא דדילמא שתיק האי עד דמיגמר דין והדר מייתי להו:

להכחישו. כגון אנו ראינו אותן הרוג אחר כך חי וקיים דהויא עדות בטילה דהוא והן פטורין דאין זוממין אלא בעמנו הייתם כדיליף במסכת מכות (דף ה.):

רב כהנא אמר. כך פותחין בזכות לאחר קבלת עדות אומר מתוך דבריכם מזדכה פלוני סופו לצאת מבית דין זכאי לפי ראות עינינו ואחר כך נושאין ונותנין:

אם לא שטית הנקי. תחילת התנאי לזכות:

מיכן שפותחין כו'. ומדיליף פתיחת הזכות מהכא היינו אי לא קטלת לא תידחל כאבבי ורבא:

³⁷ והשיבוע אתה הכהן ואמר אל האשה אם לא שכב איש אתך ואם לא שטית טמאה תחת אישך הנקי ממי המזרדים האלה

4. לג, א-ב

רס"י

ואפי' טעה בר' חייא. האי דבר משנה דקאמר מי אמרי' דאפי' טעה בדבר המשנה בתוספתא דבי רבי חייא ורבי אושעיא שהם סידרו התוספתא וסתמו בה מה שסתמו ולא הוי עיקר כל כך כמשנתנו שסתמה רבי שהיה גדול מהם וכל הישיבה מצויה אצלו על ידי שהוא נשיא ודקדקו עמו בדברים והעמידום על בוריים:

ואפי' בדרב ושמואל. במימרא דידהו שפסקו מסברא שלהם ולא הויא מתני' אלא סברא: אטו אנן קטלי קני באגמא אנן. אחרי שאמרת. לך שאף הטועה בדברי האמוראים האחרונים חוזר מאי גריעותנן מדאחריני: קטלי קני. קוצצים קנים ומלקטי עצים:

"דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה,
דיני נפשות - מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה".

ורמינהו

"דן את הדין:

זיכה את החייב,

חייב את הזכאי,

טימא את הטהור,

טיהר את הטמא,

מה שעשה - עשוי,

וישלים מביתו!"

אמר רב יוסף:

לא קשיא:

כאן - במומחה,

כאן - בשאינו מומחה.

ובמומחה מחזירין?!

והקתני:

"אם היה מומחה לבית דין - פטור מלשלם!"

אמר רב נחמן:

כאן - שיש גדול הימנו בחכמה ובמנין,

כאן - שאין גדול הימנו בחכמה ובמנין.

רב ששת אמר:

כאן - שטעה בדבר משנה,

כאן - שטעה בשיקול הדעת.

דאמר רב ששת אמר רב אסי:

טעה בדבר משנה - חוזר,

טעה בשיקול הדעת - אינו חוזר.

אמר ליה רבינא לרב אשי:

אפילו טעה ברבי חייא ורבי אושעיא?

אמר ליה:

אין.

אפילו ברב ושמואל?

אמר ליה:

אין.

אפילו בדידי ודידה?

אמר ליה:

אטו אנן קטלי קני באגמא אנן?!

היכי דמי "שיקול הדעת"?

אמר רב פפא:

כגון תרי תנאי, או תרי אמוראי, דפליגי אהדדי,

ולא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר,

רפ"י

סוגיין דעלמא כאידך. רוב הדיינין נראין להם דברי השני: **לרב ששת.** דאמר טעה בדבר משנה חוזר: **האם שלה.** בית הריון ונקראת טרפחת ושלפוחית ובלעז מטריצ"ה: **והתירוה.** מפני שאמר תודוס הרופא: **אין פרה וחזירה כו'.** לפי שטובות הן ואין רוצין שיהיו מצויות במקומות אחרות וקא חזינן דמתקיימות: **הלכה חמורך טרפון.** כלומר צריך אני למכור את חמורי ולהחזיר פרה לבעלים: **טועה בדבר משנה אתה.** סתם משנה היא באלו טריפות (חולין נד.) ניטלה האם שלה כשירה: **וטועה בדבר משנה חוזר.** ולקמן פריך הכא מאי חזרה איכא הרי האכילה לכלבים: **הכי קאמר ליה.** רב המנונא אי אמרת בשלמא כו': **אלמא קם דינא.** כלומר מה שהורה הורה ואי נמי איתא קמן לא הדרא מיתכשרא: **היינו.** דאמר ליה דאי לאו דמומחה הוא הוה בעי שלומי: **לאו כלום עבדת.** דאיהו הוא דאפסיד אנפשיה שהשליכה לכלבים ואת לא אפסדת ליה מידי במאי דפסקת עלה שם טרפות דהא אי בעית למהדר הדרת: **רב חסדא.** מהדר לעיל לשנויי מתנייתא דן את הדין: **נשא ונתן ביד.** מה שעשה עשוי: **לא נשא ונתן ביד.** אלא צוה לבעל דין והוא עושה מעצמו מחזיר הממון מזה שקיבלו לזה שנתנו: **נשא ונתן.** הוא עצמו גבה מזה ונתן ליה: **בשלמא חייב את הזכאי.** שפיר מצי לאוקמי מה שעשה עשוי כדקתני בה שנטל מן הזכאי ממש מידו שלא כדין ונתן לתובע: **אלא זיכה את החייב.** על כרחיך לא שייך האי לישנא אלא במזכה את הנתבע שהיה חייב לשלם ואמר לו פטור אתה דאין לשון זכאי אלא לשון נקי ופטור: **כיון דא"ל פטור אתה.** וזה היה מוחזק ועכבוהו על פיו כמי שנתן ביד דמי: **אלא.** מחזיר לחובה ע"כ משמע מתחלה זכהו וא"ל פטור אתה וקאמר מחזירין:

ואיקרי ועבד פחד מינייהו, וסוגיא דשמעתא³⁸ אזלי כאידך, היינו 'שיקול הדעת'.
איתביה רב המנונא לרב ששת:
"מעשה בפרה של בית מנחם שניטלה האם שלה, והאכילה רבי טרפון לכלבים, ובא מעשה לפני חכמים ביבנה והתירוה. שאמר תודוס הרופא: אין פרה וחזירה יוצאת מאלכסנדריא של מצרים, אלא אם כן חותכין האם שלה, כדי שלא תלד, אומר רבי טרפון: הלכה חמורך טרפון! אומר לו רבי עקיבא: פטור אתה, שכל המומחה לרבים פטור מלשלים" (בכורות כח:).
ואי איתא, לימא ליה 'טועה בדבר משנה אתה', וטועה בדבר משנה חוזר!

חדא ו'עוד' קאמר,
"חדא" - דטועה בדבר משנה אתה,
וטועה בדבר משנה - חוזר.
"ועוד",
אי נמי, בשיקול הדעת טעית,
מומחה לרבים אתה,
וכל המומחה לרבים - פטור מלשלים.

אמר רב נחמן בר יצחק לרבא:
מאי קא מויתבי רב המנונא לרב ששת מפרה?
פרה הרי האכילה לכלבים וליתא דתהדר!
הכי קאמר ליה:
אי אמרת בשלמא: 'טעה בדבר משנה אינו חוזר' - אלקמא קם דינא,
היינו דקא מפחיד רבי טרפון.
וקאמר ליה איהו: 'מומחה לבית דין אתה, ואתה פטור מלשלים'.
אלא אי אמרת: 'טעה בדבר משנה - חוזר',
לימא ליה: כיון דאילו הואי פרה דינגד לאו דינא,
ולא כלום עבדת,
השתא נמי לא כלום עבדת!

רב חסדא אומר:
כאן - שנטל ונתן ביד.
כאן - שלא נטל ונתן ביד.
בשלמא "חייב את הזכאי" כגון שנטל ונתן ביד,
אלא "זיכה את החייב" - היכי משפחת לה?
דאמר ליה: "פטור אתה", והא לא נטל ונתן ביד.

כיון דאמר: 'פטור אתה' - כמו שנטל ונתן ביד, דמי.

אלא מתניתין דקתני:
"דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה",
בשלמא לזכות משפחת לה דאמר ליה מעיקרא:
"חייב אתה" ולא נטל ולא נתן ביד,
אלא לחובה היכי משפחת לה?

³⁸ דעלמא - כך גרסת רשי, מסורת הש"ס על פי השאילתות,

רָשׁ"י

ומשני חדא קתני. דלעולם לחובה אין מחזירין מאחר שזיכהו אלא משלם מביתו ומתני חדא קתני מחזירין הדבר לזכותו של זה אם חיבוהו תחלה ולא נשאו ונתנו ביד מחזירין לזכותו שהוא חובתו של חברו שמחייבין אותו להחזיר מה שגבה:

דכוותה גבי נפשות. על כרחיך הכי בעי לפרושה ולתת חילוק בין דיני ממונות לדיני נפשות: **זכות גרידתא.** שהיא זכות לו ואינה חובה לבעל דינו כגון חלול שבת או אשת איש:

ואין מחזירין לחובה לזכות שהיא חובה. דהא לחובה ממש לא מצית לפרושא דהא בדיני ממונות נמי ליתא:

חובתיה דגואל הדם. שקשה בעיניו שזה ניצול:

בין בין. קתני ברישא בין לזכות בין לחובה אלמא תרתי מילי קתני וליכא לפרושה לזכות שהיא חובה:

רבינא. מהדר לאוקומי לתירוציה דרב חסדא דמתניי כשלא נשא ונתן ביד ודן את הדין כשנשא ונתן ביד ודקשיא לך זיכה את החייב מאי נשא ונתן ביד איכא כגון שהיה לו משכון לתובע מן הנתבע וזיכה הדיין את הלוח ואמר לו פטור אתה ונטל המשכון מיד המלוה והחזירו ללוח:

טימא את הטהור. נמי משכחת לה כשנשא ונתן ביד דנגע בהו שרץ כשבא לישאל לפניו על דבר הספק דנוולד לו בטהרותיו ואמר לו הדיין טמאות הן ונטל שרץ והשליך עליהם שלא יהא עוד ספק בדבר והן לא היו אלא טהורות:

טיהר את הטמא. ונטלו הדיין עצמו ועירבן עם שאר פירות של נשאל ונמצא שטעה והרי הכל טמא:

דאמר ליה: "פטור אתה"? והאמרת כיון דאמר ליה: "פטור אתה" כמו שנטל ונתן ביד דמי!

חדא קתני:

"דיני ממונות מחזירין לזכות שהיא חובה",

דכוותה גבי נפשות:

"מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה"

"מחזירין לזכות" - זכות גרידתא,

"ואין מחזירין לחובה" - לזכות שהיא חובה.

חובתיה דמאן?

הא לא קשיא:

חובתיה דגואל הדם.

משום חובתיה דגואל הדם קטלינו ליה להאי?!

ועוד,

מאי "בין" "בין"?

קשיא!

רבינא אמר:

כגון שהיה לו בידו משכון ונטלו ממנו.

"טימא את הטהור" - דאגעי ביה שרץ.

"טיהר את הטמא" - שעירבן בין פירותיו.

לג,ב

רש"י

נקי. משמע מן החטא ואע"פ שנתחייב בדין:
 צדיק. משמע שנצטדק בדין ואע"פ שאינו נקי:

5. לג, ב

"דיני נפשות - מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה".

תנו רבנן:

"מניין ליוצא מבית דין חייב,

ואמר אהד: יש לי ללמד עליו זכות, מניין שמחזירין אותו?

תלמוד לומר: "נקי אל תהרג"³⁹ (שמות כג, ז).

ומניין ליוצא מבית דין זכאי, ואמר אהד:

יש לי ללמד עליו חובה, מניין שאין מחזירין אותו?

תלמוד לומר: "צדיק אל תהרג" (שמות כג, ז).

אמר רב שימי בר אשי:

וחילופא למסית,

דכתוב: "ולא תהמול ולא תכסה עליו"⁴⁰ (דברים יג, ט).

רב כהנא מתני:

"כי הרג תהרגנו"⁴¹ (דברים יג, י).

³⁹ מדבר שקד תרחק ונקי וצדיק אל תהרג מי לא אצדיק דשע

⁴⁰ לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחוס עינה עליו ולא תהמול ולא תכסה עליו

⁴¹ מי הרג תהרגנו ידך תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה

6. לג, ב

רש"י

חייבי גלות מאי. מי הווי כדיני נפשות אי לא: כתיב בחייבי מיתות (במדבר לה) יומת הרוצח וכתוב (שם) בחייבי גלות לנוס שמה רוצח: **רשע רשע.** כתיב דיני נפשות (שם) אשר הוא רשע למות וכתוב בחייבי מלקות (דברים כה) והיה אם בן הכות הרשע: **תניא נמי הכי.** בתוספתא תניא גבי הא מילתא דמחזירין לזכות:

בְּעָא מְנִיָּה רַבִּי זִירָא מְרַב שְׁשֵׁת: חֲיִיבֵי גְלוּת - מַאי⁴²?

אָתְיָא "רִצְחָה"⁴³ (במדבר לה, טז-יח) "רִצְחָה"⁴⁴ (במדבר לה, ו).

חֲיִיבֵי מְלָקוּת - מַאי⁴⁵?

אָתְיָא "רְשָׁע"⁴⁶ (במדבר לה, לא) "רְשָׁע"⁴⁷ (דברים כה, ב).

תְּנִיָּא נְמִי הָכִי:

"חֲיִיבֵי גְלוּת מְנִיין?

אָתְיָא "רִצְחָה" "רִצְחָה".

חֲיִיבֵי מְלָקוּת מְנִיין?

אָתְיָא "רְשָׁע" "רְשָׁע".

⁴² גירסת מסורת הש"ס לפי רשי ועוד. גירסת הדפוס: (מניין)

⁴³ טז ואם בכלי ברזל הָקְהוּ וְיָמַת רִצְחָה הוּא מוֹת יוֹמַת הָרִצְחָה. יז וְאִם בְּאֶבֶן וְד אֲשֶׁר יָמַת בָּהּ הָקְהוּ וְיָמַת רִצְחָה הוּא מוֹת יוֹמַת הָרִצְחָה. יח או בכלי עץ נָד אֲשֶׁר יָמַת בּוֹ הָקְהוּ וְיָמַת רִצְחָה הוּא מוֹת יוֹמַת הָרִצְחָה.

⁴⁴ וְאֵת הָעֵרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לָלוּיִם אֵת שֵׁשׁ עָרֵי הַמִּקְלָט אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לְנֹס שָׂמָּה הָרִצְחָה וְעֲלֵיהֶם תִּתְּנוּ אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם עִיר

⁴⁵ גירסת מסורת הש"ס לפי רשי ועוד. גירסת הדפוס: (מניין)

⁴⁶ וְלֹא תִקְהוּ כִפָּר לְנַפְשׁ רִצְחָה אֲשֶׁר הוּא רְשָׁע לְמוֹת מִי מוֹת יוֹמַת

⁴⁷ וְהָיָה אִם בֶּן הַמּוֹת הָרְשָׁע וְהַפִּילוֹ הַשֹּׁפֵט וְהָקְהוּ לְפָנָיו קָדִי רְשָׁעוֹ בְּמִסְפָּר

"ואין מחזירין לחובה"

7. לג, ב

רס"י

דבר שאין הצדוקין מודין בו. שאין טעותו מפורש בתורה בהדיא אלא במשנה או בדברי האמוראים:

זיל קרי בי רב הוא. תינוקות של בית רבן יודעין שאינו כלום והדר:

טעה בנואף ונואפת. זיכה מהן מי אמרינן מהדרינן ליה לחובה דבשלמא ברוצח איכא למיטעי במילי טובא דלא מיפרשי בהדיא כגון באומר אבן שהרגו בה לא היה בה כדי מיתה או במותרה מפי ההרוג ולא מפי עדים או באומר הוא היה רודפנו ויכול להציל באחד מאבריו ולא הציל אלא הרגו אבל בנואף ונואפת ליכא טעותא לזכותא:

עד דמוקדך יקיד קוז קרד וצלי. בעוד שהאש דולקת קצוץ דלועין שלך וצלה אותן כלומר בעוד שאתה עוסק בשמעתך תן לב להבין ולהוסיף לקח הרי שמעת ממני טעה בדבר שהצדוקין מודין בו חוזר והאי דבר שהצדוקין מודין בו הוא:

אלא היכי דמי אין חוזרין. דקתני מתניתין סתם דיני נפשות אין מחזירין לחובה ועריות נמי במשמע:

כגון שטעה. הדיין וזיכה בנואף ונואפת שלא כדרכה דלא מפרש חיוביה בהדיא דרבנן ילפי לה (לקמן דף נה.) ממשכבי אשה שני משכבות ואין הצדוקין מודין בו:

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: והוא שטעה בדבר שאין הצדוקין מודין בו, אבל טעה בדבר שהצדוקין מודין בו - 'זיל קרי בי רב'.

בעא מיניה רבי חייא בר אבא מרבי יוחנן: טעה בנואף ונואפת, מהו?

אמר ליה:

'אדמוקדך יקיד, זיל קוז קרד וצלי'.

איתמר נמי:

אמר רבי אמי אמר רבי יוחנן: טעה בנואף - חוזר.

אלא היכי דמי "אין חוזרין"?

אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן: כגון שטעה שלא כדרכה.

8. לג, ב - לד, א

רש"י

הכל ואפילו עדים. שהעידו עליו יכולין ללמד עליו ראיות של זכות:
אמר רב פפא. הכל דמתניתין לאיתווי תלמידים היושבין שורות לפני הדיינין קאמר דמלמדין זכות ואין מלמדין חובה ודברי הכל:
ורבנן. דאמרי אפי' לזכות לא יענה משום דנוגע הוא בדבר שמתחרט בו ודואג שמא יגמר הדין לחובה ויביא זה עדים להזימן ומיהדר לא מצי הדרי בהו לאחר כדי דיבור זכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד:
מוקי לה באחד מן התלמידים. אבל בעדים לא מיתוקם משום נגיעת עדות כדאמרינן:
ת"ל אחד לא יענה בנפש למות. למות הוא דאינו עונה כו':

"דיני ממונות - הכל מלמדין זכות וחובה,
 דיני נפשות - הכל מלמדין זכות, ואין הכל מלמדין חובה".

"הכל" ואפילו עדים!?

נימא מתניתין רבי יוסי ברבי יהודה היא ולא רבנן?
 דתנא:

"ועד אחד לא יענה בנפש"⁴⁸ (במדבר לה, ל),

בין לזכות בין לחובה.
רבי יוסי ברבי יהודה אומר:
 עונה לזכות, ואין עונה לחובה".

אמר רב פפא:
 באחד מן התלמידים, ודברי הכל.

לד, א מאי טעמא דרבי יוסי בר יהודה?
 דאמר קרא: "**עד אחד לא יענה בנפש למות**" (במדבר לה, ל),
"למות" - הוא דאינו עונה,
 אכל לזכות - עונה.

ורבנן?

אמר ריש לקיש:
 משום דמייחזי כנוגע בעדותו.

ורבנן, האי "**למות**" מאי דרשי ביה?

מוקמי ליה באחד מן התלמידים.
 כדתנא:

"אמר אחד מן העדים: **יש לי ללמד עליו זכות,**
 מניין שאין שומעין לו?
 תלמוד לומר: "**עד אחד לא יענה**" (במדבר לה, ל).
 מניין לאחד מן התלמידים שאמר: "**יש לי ללמד עליו חובה,**"
 מניין שאין שומעין לו?
 תלמוד לומר: "**אחד לא יענה בנפש למות**" (במדבר לה, ל)."

⁴⁸ כל מפה נפש לפי עדים ירצה את הרצח ועד אחד לא יענה בנפש למות

9. לד, א-ב

רפ"י

לא שנו אלא בשעת משא ומתן. דבעינן שיעמוד בדבריו לחזור אחר ראיות שמא ימצא חיזוק לזכות דשמא לא טעה: אבל בשעת גמר דין. שחיפש כבר הכל ועכשיו נראה שטעה חוזר ומלמד חובה:

למחרת. משנה היא בפרק היו בודקין אותו (לקמן דף מ.) גבי הלנת דין:

דין אלו כנגד אלו. היכא דנחלקו בדין שלשים וששה מחייבין ושלשים וחמשה מזכין וקיימא לן (לעיל דף ב.) אין מטין לחובה על פי אחד דנין בראיותיהן אלו כנגד אלו עד שיחזור בו אחד מן המחייבין דהוו להו מזכין רובא אבל לחזור בו אחד מן המזכין לא קתני ואם איתא דבגמר דין יכול לחזור וללמד חובה ניתני נמי איפכא ונימא או אחד מן המזכין את דברי המחייבין דאיכא הטייה לרעה על פי שנים:

תנא אזכותא. ניחא ליה לאהדורי ומיתני משום לישנא מעליא וה"ה נמי איפכא: **רואין אותו.** לענין המנין:

והא שלחו מתם. כלומר היכי מצית לתרוצא להא דרבי יוסי בר חנינא כרב והא שלחו מתם לדברי ר' יוסי בר חנינא מוצא מכלל רבינו הא דר' יוסי לא סבירא ליה דרב דאמר בשעת גמר דין חוזר לחובה:

ומשני אין מוצא איתמר. הכי שלחו ליה לדברי רבי יוסי ברבי חנינא אין מוציאין מכלל דברי רב דטעמיה דר' יוסי משום דהשתא מיהא לא הדר ביה: **דברי המחייבין.** פלוני חייב ומן הטעם הזה פלוני זיכה ומן הטעם הזה:

בשלמא דברי המחייבין. בעי למיכתב ביום ראשון ואע"ג דמצוי למיהדר דבעינן לידע למחר הטעמים משום דאי הדר ביה חד מינייהו מטעמא קמא ומחייב ליה למחר מטעמא אחרינא בעי למיהדר ומיבעי הלנת דין בטעמא בתרא אולי יחזור בו הלילה:

אלא דברי המזכין. אם איתא דיכול לחזור בו למה לי למכתבינהו אי משום שעת משא ומתן דלמחר הא מילתא בעלמא היא כדי שיחזור אחר הזכות לכתוב פלוני זיכה למה לי למכתב טעמא אלא לאו משום דאי הדר ביה לא צייתין ליה הלכך בעי למיכתב טעמא דלא נינשייה לטעמיה ונימא (ליה שמא) בדבר שהצדוקין מודים בו הייתי טועה:

טעם אחד משני מקראות. מפרש לקמן היכי דמי:

"דיני נפשות: המלמד חובה - מלמד זכות,

אבל המלמד זכות - אין יכול לחזור וללמד חובה".

אמר רב:

לא שנו אלא בשעת משא ומתן, אבל בשעת גמר דין - מלמד זכות חוזר ומלמד חובה.

מיתיבי:

"למחרת, משבימין ובאין,

המזכה אומר: 'אני המזכה, ומזכה אני במקומי', המחייב אומר: 'אני המחייב, ומחייב אני במקומי'. המלמד חובה מלמד זכות, אבל המלמד זכות אינו יכול לחזור וללמד חובה".

והא "למחרת" גמר דין הוא!

ולטיעמיה, "למחרת", משא ומתן מי ליכא?! כי קתני: בשעת משא ומתן.

תא שמע:

"דין אלו כנגד אלו, עד שיראה אחד מן המחייבין את @ דברי המזכין", ואם איתא, ליתני נמי איפכא!

תנא אזכות קא מהדר, אחובה לא קא מהדר.

תא שמע:

"דאמר רבי יוסי בר חנינא⁴⁹:

אחד מן התלמידים שזיכה ומת - רואין אותו כאילו הוא חי ועומד במקומו" ויאמאי?

נימא: אילו הוה קיים הדר ביה!

השתא מיהא לא הדר ביה.

והא שלחו מתם:

לדברי רבי יוסי בר חנינא מוצא מקלל רבינו!

אין מוצא איתמר.

תא שמע:

"שני סופרי הדינין עומדין לפניהן,

אחד - מן הימין,

ואחד - מן השמאל,

וכותבין דברי המזכין ודברי המחייבין" (סנהדרין לו:).

בשלמא "דברי המחייבין", למחר חזו טעמא אחרינא, ובעו למעבד הלנת דין. אלא "דברי המזכין", מאי טעמא?

לאו משום דאי חזו טעמא אחרינא לחובה לא משגחינן בהו!

לא,

כדי שלא יאמרו שנים טעם אחד משני מקראות.

כדבעא מיניה רבי אסי מרבי יוחנן:

אמרו שנים טעם אחד משני מקראות, מהו?

אמר ליה:

⁴⁹ חלקו האם יש תנא (רש"ש) בשם רבי יוסי בר חנינא בנוסף לאמורא (ערוך לנר) ידוע בשם זה.

רַש"י

אין מונין להן אלא אחד. דחד מהנך קראי לאו להכי אתא דקיימא לן לא נכתבו שני מקראות לטעם אחד הלכך חד מונייהו מטעא טעי:

אחת דבר אלהים שתיים זו שמעתי אבל שתיים לא דיבר אלהים לשמוע אחת:

המזבח מקדש. פסולין שאם עלו לא ירדו:

את הראוי לו. ובלבד שיהא דבר שנראה כבר למזבח ובזבחים מפרש למעוטי קמצים שלא קדשו בכלי אבל פיגול ונשפך דמו ונשחט במחשבת פסול אם עלו לא ירדו והתם מפרש טעמא שהיה פסולין בקדש כלומר שנפסלו בעזרה:

רבי יהושע אומר כו'. קא סלקא דעתך דרבי יהושע לאו לאיפלוגי אתא אלא למילפא מקרא: כל הראוי לאשים גרסינן לאשים להקטרה על האש:

העולה על מוקדה. ממוקדה דייק דהיינו אשים דאמר קרא כל הלילה תהא שם דכיון שעלתה לא תרד ומשום כשירה לא איצטריך כל הראוי לאשים גרסינן ולא גרסינן כל העולה לאשים וטעמא דרבן גמליאל מעל המזבח:

ותרוייהו מרבו פסולין. שנפסלו בעזרה שאם עלו לא ירדו ולא פליגי אהדדי אלא מר יליף ממוקדה כו':

ופרכינן התם הא מיפליג פליגי. ולא טעם אחד הוא: **הדם והנסכים**. שנפסלו לא ירדו דהא נראו למזבח: **לר' יהושע ירדו**. דאינן לאשים: **כל הנוגע**. אפי' פסולין: **יקדש**. ולא ירד:

שומע אני. בין שנראה בין שלא נראה כגון שאור ודבש ואיל וצבי וחולין: **ת"ל כבשים**. דסמיך ליה וזה אשר תעשה על המזבח כבשים בני שנה וגו':

עולה. בההוא קרא נמי כתיב: **ותרוייהו**. קא ממעטי פסולין שלא נראו מעולם:

אין מונין להן אלא אחד.

מנהגי מילי?

אמר אב"י:

אמר קרא: **"אחת דבר אלהים שתיים זו שמעתי,**

כי עז לאלהים" (תהלים סב, יב),

מקרא אחד יוצא לכמה טעמים, ואין טעם אחד יוצא מכמה מקראות.

דבי רבי ישמעאל תנא:

"וכפטיש יפצץ סלע"⁵⁰ (ירמיה כג, כט):

מה פטיש זה מתחלק לכמה ניצוצות,

אף מקרא אחד יוצא לכמה טעמים."

היכי דמי טעם אחד משני מקראות?

אמר רב זב"ד:

כדתנן:

"מזבח מקדש את הראוי לו.

רבי יהושע אומר:

כל הראוי לאשים אם עלה למזבח לא ירד,

שנאמר: "העלה על מוקדה"⁵¹ (ויקרא ו, ב),

מה עולה שהיא ראוי לאשים אם עלתה לא תרד,

אף כל שהוא ראוי לאשים, אם עלה לא ירד.

רבן גמליאל אומר:

כל הראוי למזבח אם עלה לא ירד,

שנאמר: "היא העלה על המזבח,"

מה עולה שהיא ראוי לגבי מזבח אם עלתה לא תרד,

אף כל שהוא ראוי למזבח אם עלה לא ירד" (זבחים פג).

ותרוייהו מאי קמרבנו?

מר מיייתי לה **"מוקדה"**,

ומר מיייתי לה **"מזבח"**,

והא התם מיפלא פליגי,

דקתני סיפא:

"אין בין דברי רבן גמליאל לדברי רבי יהושע אלא הדם והנסכים,

שרבן גמליאל אומר: לא ירדו,

ורבי יהושע אומר: ירדו."

אלא אמר רב פפא:

כדתנא:

"רבי יוסי הגלילי אומר:

מתוך שנאמר: [^]"כל הנוגע במזבח יקדש" (שמות כט, לו),

שומע אני, בין ראוי בין שאינו ראוי,

תלמוד לומר: "כבשים" (שמות כט, לח), **מה כבשים ראויין אף כל ראוי.**

רבי עקיבא אומר:

"עולה" - מה עולה ראוייה אף כל ראוי."

ותרוייהו מאי קא ממעטו?

פסולי,

מר מיייתי לה מ**"כבשים"**,

⁵⁰ הלוא כה דברי קאש נאם ה' וכפטיש יפצץ סלע

⁵¹ צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העלה הוא העלה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר ואש המזבח תוקד בו

רפ"י

לרבות את הזורק. דם קדשים בחוץ שהוא בכרת ומתרבי מדם שפך ובפרשת שחוטי חוץ כתיב: או זבח. גבי מעלה בחוץ כתיב: שחט זורק. בהעלם אחד לרבי ישמעאל אינו חייב אלא חטאת אחת דמיייתי ליה לזורק מכרת דכתיב בשוחט וכיון דחד כרת וחד לאו אתרווייהו אין חילוק חטאת ביניהם כי עבדינהו בהעלם אחת: ולרבי עקיבא. דיליף זורק מכרת דכתיב גבי מעלה הוה להו שוחט וזורק שני כריתות וחייב שתיים: אף לר' עקיבא אינו חייב אלא אחת. דאע"ג דאיכא שתי כריתות הואיל ואין בהן אלא אזהרה אחת אין חילוק חטאת ביניהם דאילו במעלה כתיבא אזהרה באפי נפשה (דברים יב) השמר לך פן תעלה עולותיך ואילו שוחט וזורק אין בהם אזהרה אלא מהיקש דאיתקש למעלה דכתיב שם תעלה עולותיך ושם תעשה איתקש שאר עשיות להעלאה ומהכא נפקא לשוחט וזורק (ובחים ידף קז).

ומר מיייתי לה מ"עולה".

והאמר רב אדא בר אבהו:

עולת העוף פסולה איכא בינייהו,

מאן דמיייתי לה מ"כבשים" - כבשים אין, אבל עולת העוף לא. ומאן דמיייתי לה מ"עולה" אפילו עולת העוף נמי!

אלא אמר רב אשי:

כדתניא:

"דם יחשב לאיש שהוא דם שפך" (ויקרא יז, ד),

לרבות את הזורק

דברי רבי ישמעאל.

רבי עקיבא אומר:

"או זבח" (ויקרא יז ח) - לרבות את הזורק".

ותרוייהו מאי קא מרבין?

זריקה.

מר מיייתי לה מ"דם יחשב",

ומר מיייתי לה מ"או זבח".

והאמר רבי אבהו:

שחט זורק איכא בינייהו:

לדברי רבי ישמעאל אינו חייב אלא אחת,

לדברי רבי עקיבא חייב שתיים,

הא איתמר עליה

אמר אביי:

אף לדברי רבי עקיבא נמי, אינו חייב אלא אחת,

דאמר קרא: "שם תעלה עלתיהך ושם תעשה"⁵² (דברים יב, יד)

עריבניהו רחמנא לכולהו עשיות.

10. לַד, ב

רַס"י

ביום הנחילו. משפט נחלות
דהיינו דיני ממונות ביום:
לילה לגמר דין. דכתיב ושפטו
ועיקר משפט היינו גמר דין:
ריבים. אפי' גמר דין משמע:
לאיתווי סומא באחת מעיניו.
ורבי מאיר היא דמקיש ריבים
לנגעים:
סתמא אחריתא אשכח. דמכשר
סומין:
בלילה. דומיא דסומא:

"דיני ממונות - דיני ביום וגומרין בלילה".

(סימן: משפ"ט מענ"ה מט"ה).

מנהגי מילי?

אמר רבי חייא בר פפא:

דאמר קרא: "ושפטו את העם בכל עת"⁵³ (שמות יח, כב).

אי הכי,

תחלת דין נמי!

כדרכא.

דרכא רמי:

כתיב: "ושפטו את העם בכל עת" (שמות יח, כב),

וכתיב: "והיה ביום הנחילו את בניו"⁵⁴ (דברים כא, טז)!

הא ביצד?

יום - לתחלת דין,

לילה - לגמר דין.

מתניתין דלא כרבי מאיר.

דתנא:

"היה רבי מאיר אומר:

מה תלמוד לומר: "על פיהם יהיה כל ריב וכל נגע"⁵⁵ (דברים כא, ה),

וכי מה ענין ריבים אצל נגעים?

אלא מקיש ריבים לנגעים:

מה נגעים ביום, דכתיב: "וביום הראות בו" (ויקרא יג, ד), אף ריבים ביום.

ומה נגעים שלא בסומין, דכתיב: "לכל מראה עיני הפה" (ויקרא יג, ב),

אף ריבים שלא בסומין.

ומקיש נגעים לריבים: מה ריבים שלא בקרובים, אף נגעים שלא בקרובים.

אי מה ריבים בשלשה אף נגעים בשלשה.

ודין הוא: ממונו בשלשה, גופו לא כל שכן!

תלמוד לומר: "והובא אל אהרן הכהן או אל אחד" וגו' (ויקרא יג, ב).

הא למדת שאפילו כהן אחד רואה את הנגעים.

ההוא סמיא דהנה בשבכותיה דרבי יוחנן,

דהנה דאין דינא, ולא אמר ליה רבי יוחנן ולא מידי.

היכי עביד הכי?

והא אמר רבי יוחנן:

הלכה פסתם מתניתין.

ותנן:

"כל הכשר לדון כשר להעיד, ניש שכשר להעיד ואין כשר לדון".

ואמר רבי יוחנן:

לאיתווי סומא באחת מעיניו!

רבי יוחנן סתמא אחריתא אשכח,

"דיני ממונות דיני ביום וגומרין בלילה".

מאי אולמיה דהאי סתמא מהאי סתמא?

⁵³ ושפטו את העם בכל עת והיה כל הדבר הגדל וביאו אליה וכל הדבר הקטן ושפטו הם והקל מעליה ונשאו אתה

⁵⁴ והיה ביום הנחילו את בניו את אשר יהיה לו לא יוכל לבקר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכר

⁵⁵ ונגשו הכהנים בני לוי כי כם בחר יהוה אלהיה לשדתו ולבקר בשם ה' ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע

רפ"י

סתמא דרבים עדיף. דההיא רבי מאיר היא וכיון דבדוכתא אחריתי הדר רבי וסתם כרבנן עבדינא כוונתיה:

משום דקתני לה. להא דדנין בלילה גבי הלכתא דדינא הכא בסנהדרין (דף לב.) תניא רבי גבי דיני ממונות שמע מינה עיקר היא למילף מינה דאילו ההיא דכל הכשר במסכת נדה (דף מט:) תניא רבי אגב גררא דתניא התם כי הני מילי טובא בפי בא סימן הלכך לאו אליבא דהלכתא סתם אלא משום דמצריך ותני הנך דדמו אהדדי כגון כל שחייב בראשית הגז חייב במתנות ויש שחייב במתנות ואין חייב בראשית הגז ודכוותיה טובא:

לאיתויי יום המעונן. אע"ג דלראיית נגעים לא חזו לשפוט חזי:

שחרית ובין הערבים. אין כח אור החמה קיים:

מפני שכהה נראית עזה. ומטמאינן ליה שלא כדין:

ולא בצהריים. שאור החמה חזק ומבלבל את העינים ואתי לטהר את הטמא:

מאי עביד ליה. הא נפקא ליה מהיקשא:

ואי אתה מפיל כו'. מפרש לה ואזיל:

דילמא דיני נחלות קאמרת. דביום הוא צואת מת דין פסוק ואין צריך עוד לדיינין ובלילה לא הוי דין פסוק וצריך דיינין ואלו ששמעו צואת המת יעידו בפניהם:

לחוקת משפט. בפרשת נחלות דאיש כי ימות וגו' כתיבא: **אורעה.** נסתיימה:

להיות דין. דמשמע הפלת נחלות דין קצוב הוא בשעת המיתה הכל כמו שאמר המת ואין הדבר צריך דיינין אלא כל אחד מיורשיו יחזקוהו שומעי הצוואה בשלו: רצו כותבין בלשון עדות והיורשים יבאו לב"ד וב"ד יעשו כפי הצוואה:

רצו עושין דין. השומעין רשאין ושלטיין להיות מחזיקין כל אחד בשלו הכל כמו ששמעו:

שנים אין עושין דין. דמתחילתו לא נראו להיות לדיינין:

אבל בלילה. שאינו ראוי לדון כותבין ואין עושין דין אפילו למחר שמתחלתן לא נראו לי שב לשם דין:

אי בעית אימא:
סתמא דרבים עדיף.

ואי בעית אימא:
משום דקתני לה גבי הלכתא דדינא.

ורבי מאיר, האי "ושפטו את העם בכל עת", מאי דריש ביה?

אמר רבא:
לאיתויי יום המעונן.

דתנן:

"אין רואין את הנגעים: שחרית,

ולא בין הערבים,

ולא בתוך הבית,

ולא ביום המעונן.

מפני שכהה נראית עזה.

ולא בצהריים,

מפני שעזה נראית כהה" (נגעים ב,ב).

ורבי מאיר, האי "ביום הנחילו את בניו", מאי עביד ליה?

ההוא מיבעי ליה לכדתני רבה בר חנינא קמיה דרב נחמן:
"והיה ביום הנחילו את בניו" - ביום אתה מפיל נחלות,
ואי אתה מפיל נחלות בלילה".

אמר ליה:

אלא מעתה מאן דשכיב ביממא ירתון ליה בניה,
ומאן דשכיב בליליא לא ירתון ליה בניה!?

דילמא דין נחלות קאמרת.

דתנאי:

"והיתה לבני ישראל לחקת משפט" (במדבר כז, יא),

אורעה כל הפרשה בולה להיות דין.

כדרב יהודה אמר רב,

דאמר רב יהודה אמר רב:

שלישה שנכנסו לבקר את החולה - רצו כותבין, רצו עושין דין.

שנים - כותבין, ואין עושין דין.

ואמר רב חסדא:

לא שנו אלא ביום,

אבל בלילה - כותבין ואין עושין דין,

משום דהוו להו עדים,

ואין עד נעשה דיין.

אמר ליה:

אין,

הכי קאמינא.

11. לד, ב - לה, א

רפ"י

ותקח רצפה בת איה וגו'. אלמא מגולין היו לפי שתלוין על העצים ואי משום לא תלין נבלתו וגו' הא שנינן לה ביבמות (דף עט.) מוטב תיעקר אות אחת בתורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שיהו הכל רואין אותן ושואלין מה טיבן של אלו הללו בני מלכים הם ופשטו ידם בגרים גרורים:

חלק להם בתי דינים. והכי קאמר קח כל ראשי העם והולך אותם לבתי דינים הרבה וידונו את עוברי העבירה והוקע אותם את המחויבין מפני שצמדו לבעל פעור ועובד עבודת כוכבים בסקילה וכל הנסקלין נתלין כדאמרינן (בארבע מיתות (דף סה.):

שאין. ב"ד אחד דן שנים ביום אחד:

אלא בשתי מיתות. הוא דאין דנין לפי שאין זו דומה לזו וצריך למצוא טעם לדבריהם כאן וכאן ואתי לאקלקולי שמא לא יחפשו ככל הצורך:

אבל במיתה אחת. ועבירה אחת דנין:

אלא. כדמוכח קרא (במדבר כה) וישב חרון אף וגו' כשהקב"ה רואה שכולם עסוקים בדבר ומקנאין לכבודו:

"דיני נפשות דנין ביום וגומרין ביום".

מנהגי מילי?

אמר רב שימי בר חייא:

אמר קרא: **"הוקע אותם לה' נגד השמש"**⁵⁶ (במדבר כה, ד),

אמר רב חסדא:

מניין ל"הוקעה" שהיא תלייה?

דכתיב: **"הוקענום לה' בגבעת שאול בחיר ה'"**⁵⁷ (שמואל ב' כא, ו),

לה, א,

וכתיב: **"ותקח רצפה בת איה את השק,**

ותטהו לה אל הצור בתחלת קציר"⁵⁸ (שמואל ב' כא, י),

כתיב⁵⁹: **"ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם"** (במדבר כה, ד).

אם העם חטאו, ראשי העם מה חטאו?

אמר רב יהודה אמר רב:

אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: חלק להם בתי דינין.

מאי טעמא?

אילימא משום שאין דנין שנים ביום אחד,

והאמר רב חסדא:

לא שנו אלא בשתי מיתות, אבל במיתה אחת דנין!

אלא,

כדי שישב חרון אף מישראל.

⁵⁶ ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם והוקע אותם לה' נגד השמש וישב חרון אף ה' מישראל

⁵⁷ יתן לנו שבועה אנשים מנינו והוקענום לה' בגבעת שאול בחיר ה' ויאמר המלך אני אתן

⁵⁸ ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור מתחלת קציר עד נתק מים עליהם מן השמים ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם ואת

חית השדה לילה

⁵⁹ ע"פ דקדוקי סופרים ע"פ כתיב יד. במהדורת הדפוס: וכתוב

רש"י

צדק יליון בה. רגילין היו מתחלה להלין את הדין כדי לצדקו ועתה כשאין עושים כן הרי הן כמרצחין:
שמחמץ את דינו. שמשאה אותו ומלינו כדי להוציאו לאמיתו:
ואידך. מיבעיא ליה להך דרשה דאמר בב"ק (דף מו: ע"ש) מנין שנוקקין לתובע תחלה כגון התובע את חבירו לדין שהלוהו ואינו משלם וזה טוענו משכון היה לי בידך ונתקלקל או אבד נוקקין תחלה ב"ד לתביעת התובע עד שיהא ממונו בידו ואחר כך נוקקין לדין המשכון:
אשרו חמוץ. החזיקו את הגזל ולא את הגזל:
כל תענית וכו'. רגילין היו בלילי תענית לעשות צדקה והיו עיני העניים נשואות לכך ואם ילינו נמצאו עניים רעבים שנשענו על כך:
וה"מ. במקום שרגילין לחלק ריפתא ותמרי דבר המוכן לאכול:
אבל זווי וחיטי ושערי. לא נשענו העניים עליהם אותו הלילה ולית לן בה עד למחר:

12. לה, א

"דיני ממונות - גומרין בו ביום, בין לזכות בין לחובה,
 דיני נפשות - גומרין בו ביום לזכות, וביום שלאחריו לחובה."

מנהגי מילי?

אמר רבי חנינא:

דאמר קרא: "מלאתי משפט צדק ולין בה ועתה מרצחים"⁶⁰ (ישעיה א, כא),

ורבא אמר:

מהכא: "אשרו חמוץ"⁶¹ (ישעיה א, ז),

"אשרו"⁶² - דיין שחמץ את דינו.

ואידך?

"אשרו חמוץ" - ולא חומץ.

ואידך, האי "מלאתי משפט" - מאי עביד ליה?

כדרבי אלעזר אמר רבי יצחק,

דאמר רבי אלעזר אמר רבי יצחק:

כל תענית שמלינין בו את הצדקה, כאילו שופך דמים,

שנאמר: "מלאתי משפט צדק".

והני מילי בריפתא ותמרי,

אבל בזוי חיטי ושערי - לית לן בה.

⁶⁰ איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ולין בה ועתה מרצחים

⁶¹ למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ שפטו יתום ריבו אלמנה

⁶² אשרי דיין ... כך גירסת דפוס וינצ'אה, יד רמה, מאירי ועוד.

13. לה, א

"לְפִיכָּךְ, אִין דְּנִין לֹא בְּעָרְבַּ שְׁבֻת וְלֹא בְּעָרְבַּ יוֹם טוֹב."

מאי טעמא?

משום דלא אפשר.

היכי ליעבד?

לדייניה במעלי שבתא וליגמריה לדיניה במעלי שבתא - דילמא חזו טעם לחובה, ובעו למיעבד הלנת דין.

לדייניה במעלי שבתא וליגמריה בשבתא וליקטליה בשבתא - אין רציחה דוחה את השבת. וליקטליה לאורתא - "נגד השמש" בעינן.

וליגמריה לדיניה בשבתא, וליקטליה בחד בשבתא - נמצא אתה מענה את דינו.

נדייניה במעלי שבתא ונגמריה בחד בשבתא - מינשו טעמיהו,

אף על גב דשני ספרי הדיינין עומדים לפניהם, וכותבין דברי המזכין ודברי המחייבין,

נהי דבפומא כתבין, ליבא דאינשי אינשי.

הלכך לא אפשר.

רפ"י

דלמא חזו טעמא. היום לחובה ובעו. למיעבד הלנת דין ונמצא גמרו בשבת ואי אפשר כדמפרש דאין מיתת ב"ד דוחה שבת:

לידייני במעלי שבתא ונגמריה בחד בשבתא. וכל זמן שלא נגמר הדין לא הוי עינוי הדין דכל שעה מצפה להצלה אבל כשנגמר כל היום מצפה למיתה והוי עינוי הדין:

מינשי להו טעמיהו. שנשאו ונתנו ודקדקו ביום ראשון:

ליבא דאינשי אינשי. ליבא דאינשי לא כתבי ואף על גב שזכור לו ליסוד הטעם נשכח מלבן ישובו לטעמו ואין יכול ליישבו לתת טעם הגון כבראשונה:

רפ"י

וּתְהֵא קְבוּרַת מֵת מִצּוּה כּו'. ר"ל לאו אמתני
בעיא מרי יוחנן אלא בעלמא וסדרה מסדרי
הגמי כאן משום דסופה לשאול ותהא מיתת
ב"ד דוחה שבת:

וּלְאַחֲוֵתוֹ מַה תִּיל. גבי נזיר כתיב על נפש מת
לא יבא וכתוב בתריה לאביו ולאמו לאחיו
ולאחותו וכולהו יתירי נינהו דהא (מכל
נפשות) משתמע ודרשינן להו בספרי אביו
מה תלמוד לומר הא לא בא אלא להוציא
מת מצוה שמותר ליטמא לו לאמו מה
תלמוד לומר לגופיה לא איצטרך ולהתיר
מת מצוה הא מאביו נפקא אלא להביא
שאם היה זה נזיר כהן דיש עליו שתי
קדושות אין הכתוב מזהירו ליטמא אלא
לאמו ולשאר קרובים אבל מטמא למת
מצוה לאחיו מה תלמוד לומר שאם היה זה
נזיר כהן גדול דקדושתו חמורה שאף בלא
נזירות אסור ליטמא לקרובים אף על פי כן
לאחיו הוא דלא יטמא אבל מטמא הוא
למת מצוה ואם אינו ענין לנזיר גרידא ולא
לכהן הדיוט נזיר תניהו ענין לנזיר וכ"ג
לאחותו מה תלמוד לומר הרי שהיה כ"ג
ונזיר והולך לשחוט את פסחו דאיכא מצות
טובא אפי"ה לאחותו הוא דאינו יטמא אבל
מיטמא למת מצוה:

וּשְׁמַע שְׁמַת לֹו מַת. קרובו:

יְכוּל יְטַמָּא אַמְרַת לֹא יְטַמָּא. דהא נזיר הוא
וכתיב (ויקרא כא) על נפשות וגוי ואורך
דברים הוא לשון המשנה זו יכול אף מת
מצוה כן ת"ל ולאחותו דלא איצטרך אלא
להאי וללמד אפי"ה שיש עליו קדושה הרבה
ועסקי מצוה לאחותו הוא דהזהיר הכתוב
שלא ליטמא אבל מיטמא למת מצוה:

רְצִיחָה תּוֹכִיחַ שְׂדוּחָה אַתְּ הַעֲבוּדָה. דכתיב
מעם מזבחי תקחנו למות שאם היה כהן
רוצה ורוצה לעבוד מביאין אותו לידון בב"ד
ובלבד שלא יורידוהו מעל המזבח ממש אם
כבר התחיל דכתיב מעם מזבחי ולא מעל:

כְּבֹר פְּסֻקָה. דלא דחיא שבת:

מַה תִּיל. הא ס"ד דאהבערה קאמר מה ת"ל
הא כתיב (שמות כ) לא תעשה כל מלאכה:
וּפְרִכִּינָן מַה תִּיל אִי לֹר' יוֹסִי לֹלָאו כּו'. ללאו
יצאת מכלל שאר המלאכות לומר לך שאין
בה כרת וסקילה אלא לאו בעלמא:
לְחַלֵּק יִצְאָת. מן הכלל ללמד על הכלל כולו
יצא שלא תאמר עשאן לכל המלאכות
בהעלם אחת אינו חייב אלא אחת לכך
יצאת זו להקיש אליה את כל הכלל ולומר
לך מה זו מיוחדת שהיא אב מלאכה וחייבין
עליה בפני עצמה שהרי הזהיר עליה לאו
בפני עצמה אף כל שהיא אב מלאכה חייבין
עליה בפני עצמה:

מוֹשְׁבוֹת קָא קְשִׁיָא לִיה. לתנא ועלה קאמר
מה ת"ל כל היכא דכתיב מושבותיכם בא
ללמד בכל מקום שאתם יושבין ולהביא
חוצה לארץ:

חֻבַּת הַגּוֹף הִיא. חובה המוטלת על האדם
ואינה מוטלת על הקרקע כגון מצות שביעית
ולא על פירות קרקע כגון ערלה וכלאים
ותרומות ומעשרות ותנן בפ"ק דקידושין (דף
לו.) כל מצוה התלויה בארץ כלומר על
הקרקע ופירותיו אינה נוהגת אלא בארץ
וכל שאינה תלויה בקרקע בין בארץ בין
בח"ל ויליף מע"ז:

שׁוֹמֵעַ אָנִי. והומת בין בחול בין בשבת
דתייתי לך מק"ו מעבודה כדאמרין לעיל:

או אינו אלא אפילו מיתת ב"ד. במשמע
חילול והא מה אני מקיים והומת בחול ולא
בשבת דק"ו פריכא הוא דאיכא למימר
קבורת מת מצוה תוכיח שדוחה עבודה
ואינה דוחה שבת:

14. לה, א - לו, א

אָמַר לִיה רִישׁ לְקִישׁ לְרַבִּי יוֹחָנָן:

וּתְהֵא קְבוּרַת מֵת מִצּוּה דוּחָה שְׁבַת מְקַל וְחוֹמֵר:
וּמָה עֲבוּדָה שְׂדוּחָה שְׁבַת, קְבוּרַת מֵת מִצּוּה דוּחָה אוֹתָהּ,
מִ"וּלְאַחֲוֵתוֹ"⁶³ (במדבר ו, ו-ז),

כְּדַתְנִיָא:

"לְאַבְיוֹ וּלְאִמּוֹ לְאַחֲוֵי וּלְאַחֲוֵתוֹ" (במדבר ו, ו), מַה תִּלְמּוּד לֹוּמֵר?

הַרִי שְׁהִיָּה הוֹלֵךְ לְשַׁחוֹט אֶת פְּסָחוֹ וְלִמּוֹל אֶת בְּנוֹ,

וְשָׁמַע שְׁמַת לֹו מַת, לה, ב,

יְכוּל יְטַמָּא?

אָמַרְתָּ: "לֹא יְטַמָּא."

יְכוּל בְּשֵׁם שְׁאִינוֹ מְטַמָּא לְאַחֲוֵתוֹ בְּךְ אִינוֹ מְטַמָּא לְמַת מִצּוּה?

תִּלְמּוּד לֹוּמֵר: "וּלְאַחֲוֵתוֹ" - לְאַחֲוֵתוֹ - הוּא דְאִינוֹ מְטַמָּא,

אָבֵל מְטַמָּא לְמַת מִצּוּה."

שְׁבַת שְׂנִידַחַת מִפְּנֵי עֲבוּדָה, אִינוֹ דִּין שְׁתֵּהא קְבוּרַת מֵת מִצּוּה דוּחָה אוֹתָהּ?!

אָמַר לִיה:

רְצִיחָה תּוֹכִיחַ, שְׂדוּחָה אֶת הַעֲבוּדָה, וְאִינָה דוּחָה אֶת הַשְּׁבַת.

רְצִיחָה גּוֹפֵה תִּדְחָה אֶת הַשְּׁבַת מְקַל וְחוֹמֵר:

מַה עֲבוּדָה שְׂדוּחָה אֶת הַשְּׁבַת רְצִיחָה דוּחָה אוֹתָהּ,

שְׁנִיאָמַר: "מַעַם מְזַבְּחֵי תִקְחֵנוּ לְמוֹת"⁶⁴ (שמות כא, יד),

שְׁבַת שְׂנִידַחַת מִפְּנֵי עֲבוּדָה, אִינוֹ דִּין שְׁתֵּהא רְצִיחָה דוּחָה אוֹתָהּ?

אָמַר רַבָּא:

כְּבֹר פְּסֻקָה תִנָּא דְבִי רַבִּי יְשַׁמְעָאֵל,

דְּתִנָּא דְבִי רַבִּי יְשַׁמְעָאֵל:

"לֹא תִבְעֵרוּ אֵשׁ"⁶⁵ (שמות לה, ג) מַה תִּלְמּוּד לֹוּמֵר?

מַה "תִּלְמּוּד לֹוּמֵר"?!?

אִי לְרַבִּי יוֹסִי - לְלָאוּ יִצְאָת,

אִי לְרַבִּי נֶתָן - לְחַלֵּק יִצְאָת.

כְּדַתְנִיָא:

"הַבְּעֵרָה לְלָאוּ יִצְאָת,

דְּבִרֵי רַבִּי יוֹסִי.

דְּבִי נֶתָן אוֹמֵר:

לְחַלֵּק יִצְאָת"!

אָלָא אָמַר רַבָּא:

תִנָּא "מוֹשְׁבוֹת" קְשִׁיָא לִיה

"מוֹשְׁבוֹת" מַה תִּלְמּוּד לֹוּמֵר?

מְכַדִּי שְׁבַת חֻבַּת הַגּוֹף הִיא,

וְחוֹבַת הַגּוֹף נוֹהֶגֶת בֵּין בְּאֶרֶץ בֵּין בְּחוּץ לְאֶרֶץ,

"מוֹשְׁבוֹת" דְּכָתַב רַחֲמָנָא לְמָה לִי?

מִשּׁוּם דְּבִי יְשַׁמְעָאֵל אָמַר תִּלְמִיד אָחָד:

לְפִי שְׁנִיאָמַר: "מִי יְהִיָּה בְּאִישׁ חֲטָא מְשַׁפֵּט מוֹת וְהוֹמַת"⁶⁶ (דברים כא, כב),

שׁוֹמֵעַ אָנִי בֵּין בְּחוּל בֵּין בְּשְׁבַת,

וְהָא מַה אָנִי מְקִיִּים "מְחַלְלֵי מוֹת יוֹמַת"⁶⁷ (שמות לא, יד)

בְּשָׂאָר מְלֻאכּוֹת, חוּץ מִמִּיתַת בֵּית דִּין אוֹ אִינוֹ אָלָא אָפִילוֹ מִיתַת בֵּית דִּין?

⁶³ ו כל ימי הידור לה' על נפש מת לא יבא. ז לאביו ולאמו ולאחיו ולאחותו לא יטמא להם במתם מי נזר א-להיו על ראשו

⁶⁴ וכי יזד איש על דעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למוות

⁶⁵ לא תבערו אש בכל משבתים ביום השבת

⁶⁶ וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אתו על עין

⁶⁷ ושפרתם את השבת מי קדש הוא לכם מחלליה מות יומת מי כל העשה בה מלאכה ונקרחה הנפש ההוא מקרב עמיה

רפ"י

או אינו אלא אפי' בשבת. קאמר והומת דק"י לאו פריכא הוא דהאי דקא אמרת מקבורת מת מצוה היא גופה תיקשי לן ונימא דתידחי שבת מק"י מעבודה ת"ל מושבותיכם והכי מפרש לה בפ"ק דיבמות: והיו אלה לכם. בפרשת רוצחים כתיב גבי מיתות ב"ד: ואמר רחמנא לא תבערו. אפי' לשריפת מיתת ב"ד: השתא דאמרת. מלא תבערו ואין רציחה דוחה שבת על כרחיך מהשתא אין רציחה דוחה עבודה מק"י: אמר רבא. אי האי ק"י אתית למיירש תו לא מיתוקם מעם מזבחי דאי בקרבן יחיד הא מפני ק"י שנדחה ונדבות קריבים ביו"ט: אין רציחה דוחה אותו. דאין בין י"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד דהא ביו"ט נמי כל מלאכה לא תעשה כתיב: הניחא כו'. מסקנא דמילתיה דרבא היא הניחא למאן דאמר נדרים ונדבות אין קריבין ביום טוב מצית לאוקמי מעם מזבחי בקרבן יחיד דלא דחי לא שבת ולא יום טוב דתו לא מידריש ק"י כדאמרן: אלא למ"ד קריבין. איכא למדרש ק"י כדאמרן ולההוא תנא היכא מוקמת מעם מזבחי ופלוגתייהו במסכת ביצה: אלא אמר רבא. על כרחיך אתא מעם מזבחי ועקריה לקל. וחומר בין מקרבן יחיד בין מקרבן ציבור דלא מיבעיא למ"ד קריבין דכיון דקרבן יחיד דוחה יום טוב אי אתית למיירש קל וחומר לא מיתוקם מעם מזבחי כלל ועל כרחיך לא תדרש ק"י ואתא קרא ועקריה אלא אפילו למאן דאמר כו' ואיכא לאוקמי לקרא בקרבן יחיד דליכא ק"י ובקרבן ציבור לא בעית לאוקמי לקרא משום ק"י על כרחיך ממשמעותיה מיתוקם נמי בקרבן ציבור דמזבחי משמע המיוחד לי דהיינו תמיד שהוא עיקר כל הקרבנות:

ומה אני מקיים "והומת" בחול אבל לא בשבת, או אינו אלא אפילו בשבת? תלמוד לומר: "לא תבערו אש בכל מושבותיכם" (שמות לה, ג), ולהלן הוא אומר: "והיו אלה לכם לחקת משפט לדרתיכם, בכל מושבותיכם"⁶⁸ (במדבר לה, כט), מה "מושבות" האמור להלן בית דין, אף "מושבות" האמור כאן בית דין. ואמר רחמנא: "לא תבערו אש בכל מושבותיכם".

אמר אפי':

השתא דאמרת: אין רציחה דוחה את השבת, אין רציחה דוחה את העבודה מקל וחומר: ומה שבת שנידחית מפני העבודה אין רציחה דוחה אותה, עבודה שהיא דוחה את השבת אינו דין שלא תהא רציחה דוחה אותה?

אלא הא דכתיב: "מעם מזבחי תקחנו למות"! (שמות כא, יד)

ההוא לקרבן יחיד, דלא דחי שבת.

אמר רבא:

אי הכי, לא תהא רציחה דוחה קרבן יחיד, מקל וחומר: מה יום טוב שנידחה מפני קרבן יחיד, אין רציחה דוחה אותו, קרבן יחיד שהוא דוחה את יום טוב, אינו דין שלא תהא רציחה דוחה אותו? הניחא למאן דאמר: 'אין נדרים ונדבות קריבין ביום טוב', אלא למאן דאמר: 'נדרים ונדבות קריבין ביום טוב', מאי איכא למימר?

לו, א

אלא אמר רבא:

לא מיבעיא למאן דאמר 'נדרים ונדבות קריבין ביום טוב' דהא לא מתקיים "מעם מזבחי" כלל, אלא אפילו למאן דאמר: 'נדרים ונדבות אין קריבין ביום טוב', הכתיב "מעם מזבחי": מזבחי המיוחד לי. ומאי נינהו? תמיד. ואמר רחמנא: "מעם מזבחי תקחנו למות".

רש"י

הוּו מתחלי ברישא. במניינא דסיקריקון אמרה רב בפי הניזקין (גיטין דף נח:) דקתני הושיב ב"ד ונמנו שאם שהתה בפני סיקריקון שנים עשר חדש כו' ואמר רב אנא הוה בהווא מניינא ומינאי דידי הווא דאתחילו ברישא: מן הצד הווא מתחלי: מפני ענוה יתירה שהיתה בו: בריה דרבי וולס:

15. לו, א

"דיני ממונות, הטמאות והטהרות - מתחילין מן הגדול.
דיני נפשות - מתחילין מן הצד".

אמר רב:

אנא הוואי במניינא דבי דבי, ומינאי דידי הווא מתחלי ברישא.

והא אנו: "מתחילין מן הגדול" תנו!

אמר רבה בריה דרבא ואיתימא רבי הלל בריה דרבי וולס,
שאני מניינא דבי דבי,
דכולהו מנייניהו מן הצד הווא מתחלי.

16. לו, א

רָש"י

במקום אחד. תורתן וגדולתן של ישראל באדם אחד שאין כמותו בכל ישראל בתורה ובגדולה כגון משה שהיה גדול על כל ישראל במלכות ובתורה וכן רבי בנשיאות ובתורה:
הוה אלעזר. חבירו בתורה ולא הוה מקום אחד:
והא הוה פינחס. משמתו יהושע ואלעזר:
הו זקנים. כגון עתניאל ואבצן ובוועז:
עירא היאירי. במו"ק (דף טז): אמרינן דהוה מתני להו לרבנן על גבי כרים וכסתות ודוד היה מנהיגו עליו לראש דכתיב (ש"ב כ) עירא היאירי היה כהן לדוד:
שמעי. גדול היה כדאשכחן שירד לקראת דוד הירדן באלף איש:
שבנא. שהיה ישיבתו גדולה משל חזקיה כדאמר בפי זה בורר (דף כו.): לא תענה על רב: כתיב בלא יו"ד משמע לא תחלוק על מופלא של ב"ד הלכך לא מתחילינן מיניה דלמא חזא ליה חובה ולא פלגינא עילויה ומתחילין מן הצד (שלא ישמע) אחד דברי אחד מן המזכים ויסכים עמו:

וְאָמַר רַבֵּה בְּרִיָּה דְרַבָּא, וְאִיתִימָא רַבִּי הַלֵּל בְּרִיָּה דְרַבִּי וּוְלָם:
 מִימּוֹת מֹשֶׁה וְעַד רַבִּי לֹא מְצִינוּ תּוֹרָה וְגִדּוּלָה בְּמָקוֹם אֶחָד.

וְלֹא?!

הָא הֵנָּה יְהוֹשֻׁעַ!

הוּוּ אֶלְעָזָר.

וְהָא הֵנָּה פִּינְחָס!

הוּוּ זְקֵנִים.

וְהָא הֵנָּה שְׂאוּל!

הוּוּ שְׂמוּאֵל.

וְהָא נַח נְפִשְׁיָה!

כּוּלְהוּ שְׁנֵיהּ קְאָמְרִינָן.

וְהָא הֵנָּה דָּוִד!

הוּוּ עִירָא הַיְאִירִי.

וְהָא נַח נְפִשְׁיָה!

כּוּלְהוּ שְׁנֵיהּ קְאָמְרִינָן.

וְהָא הֵנָּה שְׁלֹמֹה!

הוּוּ שְׂמַעִי בֶן גֵּרָא.

וְהָא קְטִלְיָה!

כּוּלְיָהּ שְׁנֵיהּ קְאָמְרִינָן.

הָא הֵנָּה חֲזַקְיָה!

הוּוּ שְׁבָנָא.

וְהָא אִיקְטִיל!

כּוּלְהוּ שְׁנֵיהּ קְאָמְרִינָן.

וְהָא הֵנָּה עֲזָרָא!

הוּוּ נְחֻמְיָה בֶן חַכְלְיָה.

אָמַר רַב אֲדָא בַר אַהֲבָה:

אִף אֲנִי אוֹמֵר: מִימּוֹת רַבִּי עַד רַב אִשִּׁי לֹא מְצִינוּ תּוֹרָה וְגִדּוּלָה בְּמָקוֹם אֶחָד.

וְלֹא?!

וְהָא הֵנָּה הוֹנָא בַר נֶתָן!

הוֹנָא בַר נֶתָן, מִיכַף הֵנָּה כְּיִיף לִיהּ לְרַב אִשִּׁי.

רס"י

ויחגור גם דוד חרבו. באחרונה
נמנו עליו לדונו משום מורד
במלכות:

17. לו, א

"דיני נפשות מתחילין מן הצד".

מנא הני מילי?

אמר רבי אחא בר פפא:

אמר קרא: **"לא תענה על רב"**⁶⁹ (שמות כג, ב) - לא תענה על רב.

רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן:

מהכא: **"ויאמר דוד לאנשיו חגרו איש את חרבו,**

ויחגרו איש את חרבו ויחגור גם דוד את חרבו"⁷⁰ (שמואל א' כה, יג).

⁶⁹ לא תהיה אחרי רבים לדעת ולא תענה על רב לנטות אחרי רבים להטות

⁷⁰ ויאמר דוד לאנשיו חגרו איש את חרבו ויחגרו איש את חרבו ויחגור גם דוד את חרבו ויעלו אחרי דוד פארבע מאות איש ומאתים ישובו על הכלים

18. לו, א-ב

רס"י

שונה אדם לתלמידו. ומראה לו פנים לזכות ולחובה בתוך הדין ודן עמו ונמנה עמו או לזכות או לחובה ומטין הדין על פי התלמיד כאחד מן הדיינים:

הטמאות והטהרות. שהוראתן ביחיד ואין בהם מנין אלא אם כן חולקין וצריך לעמוד למנין אם רבו הטמאין או המטהרין מונין את האב ובנו או את הרב ותלמידו בשנים אבל דיני ממונות ונפשות ומכות שמנין שלהם אף בתחילת הדין (ומן) התורה שזה צריך שלשה ודיני נפשות כ"ג וכן קידוש החודש שצריך שלשה דמשפט כתיב ביה (תהלים פא) כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב ומקמינן ליה בקידוש החודש במס' ר"ה (דף כה:): וכן עיבור השנה שצריך שלשה חמשה ושבעה אין האב ובנו כשרין זה עם זה ולא הרב ותלמידו נמנין אלא אחד וסיפא דברייה לא ישב בצידו ואפילו שותק אלא יעמוד והולך לו:

כי קאמר רב. דתלמידו נמנה לא אמר אלא כגון רב כהנא ורב אסי דלגמריה הוו צריכי למה ששמע מרבו אבל לסבריה למצוא ראיות וליישב הטעמים אינן צריכין הלכך גברא באפי נפשיה הוא דאי משום גמרא דשמע מיניה כל ישראל נמי ממשה קבלו ואין אלו טעמים הבנת לבו דנימא אם היתה חכמתו מפי רב אחר הוי אומר טעם אחר:

אמר רב:

שונה אדם לתלמידו, ודן עמו בדיני נפשות.

מיתיבי:

"הטהרות והטמאות"**האב ובנו, הרב ותלמידו מונין להם שנים.****דיני ממונות ודיני נפשות ודיני מכות, קידוש החודש ועיבור שנה:****אב ובנו, הרב ותלמידו אין מונין להן אלא אחר."****כי קאמר רב כגון רב כהנא ורב אסי,****לו,ב****דלגמריה דרב - הוו צריכי,****ולסבריה דרב - לא הוו צריכי.**

רפ"י

19. לו, ב

עשרה דברים. תנן במתני' (דף. לב):

וכולן אינן נוהגין בדין שור הנסקל. להיות שוה לדיני נפשות אף על פי שאמרנו בפ"ק (דף ב.) לענין עשרים ושלושה כמיתת בעלים כך מיתת השור: **חוץ מעשרים ושלושה.** שצריך כ"ג כדיני נפשות:

לא תטה. לרעה ע"פ אחד אבל אתה מטה לחובה דין השור ע"פ אחד ומהכא גמיר לכולהו מעלות דלא נהיגי חוץ מכ"ג ומסתברא דהיקש להכי אתי שהוא עיקר הדין ותחילתו אבל כולו אינך להצלה אתי ומה לנו לחוס על שור המועד מוטב לקיים בו ובערת הרע (דברים יט):

הא תשעה הווי. והדר פרקינן אאתקפתין והא י' תנן במתני' ואמר האי דקשיא לן ט' הווי משום דאין הכל כשירין ועשרים ושלושה חדא היא דמאי טעמא ממזר פסול מדיני נפשות משום דבעינן כ"ג דהיינו סנהדרי ובסנהדרי כתיב (במדבר יא) ונשאו אתך בדומין לך מיוחסין כמותך: **זקן.** ששכח כבר צער גדול בנים ואינו רחמני וכן סריס:

אמר רבי אבהו:

עשרה דברים יש בין דיני ממונות לדיני נפשות, וכולן, אין נוהגין בשור הנסקל, חוץ מ'עשרים ושלושה'.

מנא הני מילי?

אמר רב אחא בר פפא:

דאמר קרא: **"לא תטה משפט אביונה בריבו"** (שמות כג, ו), **"משפט אביונה"** - אי אתה מטה, אבל אתה מטה משפט של שור הנסקל.

'עשרה'!?

הא תשעה הווי!

הא עשרה קתני!

משום ד"אין הכל כשירין", ו"עשרים ושלושה" חדא היא.

הא איכא אחריתי,

דתנאי:

"אין מושיבין בסנהדרין: זקן,

וסריס,

ומי שאין לו בנים,

רבי יהודה מוסיף: אף אכזרי."

וחילופיהן במסית,

דרחמנא אמר: **"לא תחמול ולא תכסה עליו"**⁷¹ (דברים יג, ט).

⁷¹ לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחוס עינה עליו ולא תחמול ולא תכסה עליו

כס"י

מטיפה כשירה. מזרע ישראל:

20. לוב

"הכל כשרין לדון דיני ממונות".**"הכל" לאתויי מאי?**אמר רב יהודה:
לאתויי ממזר.

הא תנינא חדא זימנא:

**"כל הראוי לדון דיני נפשות - ראוי לדון דיני ממונות,
ויש ראוי לדון דיני ממונות ואין ראוי לדון דיני נפשות".**

והנין בה, לאתויי מאי?

ואמר רב יהודה:

לאתויי ממזר!

חדא - לאתויי גר,

וחדא - לאתויי ממזר.

וצריקא

דאי אשמעינן גר, דראוי לבא בקהל, אבל ממזר אימא לא.

ואי אשמעינן ממזר, דבא מטיפה כשרה, אבל גר דלא בא מטיפה כשרה אימא לא.

צריקא.

רש"י

מכל מום. פגם משפחה :
משום שכינה. הנך דבימי משה
 הוא דבעינן מיוחסין שיהו ראוי
 שתשרה שכינה עליהן :
שכינה. דכתיב (שם) ואצלת מן
 הרוח :
ונשאו אתך. בסנהדראות
 שחילק לו יתרו לשפוט את העם
 דאין כאן משום שכינה דכתיב
 והקל מעליך ונשאו אתך ולא מן
 ונשאו אתך במשא העם (שם)
 יליף דההוא בשבעים זקנים
 שהלכו עמו לאהל מועד כתיב
 ומשום שכינה :

21. לוב

"ואין הכל כשרין לדון דיני נפשות".

מאי טעמא?

דתני רב יוסף:

"נָשָׂם שְׂבִית דִּין מְנוּקִין בְּצֶדֶק כֶּךָ מְנוּקִין מִכָּל מוּם".

אמר אמימר:

מאי קרא?

"כָּלֶךָ יָפָה רַעֲיָתִי וּמוּם אֵין בָּךְ" (שיר השירים ד, ד).

ודילמא מום ממש?

אמר רב אחא בר יעקב:

אמר קרא: "וְהִתְיַצְבוּ שֵׁם עֵמֶךָ"⁷² (במדבר יא, טז),

"עֵמֶךָ" - בְּדוּמִין לָךְ.

ודילמא התם משום שכינה?

אלא אמר רב נחמן בר יצחק:

אמר קרא: "וְנָשְׂאוּ אִתְּךָ"⁷³ (שמות יח, כב),

"אִתְּךָ" - בְּדוּמִין לָךְ לִיהוּי.

⁷² ויאמרו ה' אל משה אספה לי שבועים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושיטרו ולקחת אתם אל אהל מועד והתיצבו שם עמך
⁷³ וישפטו את העם בכל עת והיה כל הדבר הגדל יביאו אליך וכל הדבר הקטן ישפטו הם והקל מעליך ונשאו אתך

22. לז, א

כ"י

מתניתין

סנהדרין היתה פחצי גורן עגולה,
כדי שיהו רואין זה את זה.

ושני סופרי הדיינין עומדים לפניהם,
אחד מימין ואחד משמאל,
וכותבין דברי מחייבין ודברי מזכין.
רבי יהודה אומר:

שלשה: אחד כותב דברי המזכין,
ואחד כותב דברי המחייבין,
והשלישי כותב דברי המזכין ודברי המחייבין.

ושלש שורות של תלמידי חכמים יושבין לפניו.
כל אחד ואחד מכיר את מקומו.

הוצרכו לסמוך סומכין מן הראשונה,
אחד מן השניה בא לו לראשונה,
אחד מן השלישית בא לו לשניה.
בזרימין להן עוד אחד מן הקהל ומושיבין אותו בשלישית.
ולא היה יושב במקומו של ראשון, אלא יושב במקום הראוי לו.

גמרא

מנא הני מילי?

אמר רבי אחא בר חנינא:

דאמר קרא: "שדרך אגן הסהר אל יחסר המזג"⁷⁴ (שיר השירים ז, ג).

"שדרך" - זו סנהדרין,

למה נקרא שמה "שדרך"?

שהיא יושבת בטיבורו של עולם

"אגן" - שהיא מגינה על כל העולם כולו.

"הסהר" - שהיא דומה לסהר.

"אל יחסר המזג" - שאם הוצרך אחד מהם לצאת,

רואין אם יש עשרים ושלשה, כנגד סנהדרין קטנה - יוצא,

ואם לאו - אינו יוצא.

"בטנה ערמת חטים" - מה ערימת חטים הכל נהנין ממנה,

אף סנהדרין הכל נהנין מטעמיהן.

"סוגה בשושנים" - שאפילו כסוגה של שושנים - לא יפרצו בהן פרצות.

והיינו דאמר ליה ההוא מינא לרב כהנא:

אמריתו נדה שרי לייחודי בהדי גברא,

אפשר איש בנעורת ואינה מהבהבת!?

אמר ליה: התורה העידה עלינו "סוגה בשושנים",

שאפילו כסוגה בשושנים לא יפרצו בהן פרצות.

ריש לקיש אומר:

מהכא: "כפלה הרמון רקתה"⁷⁵ (שיר השירים ד, ג),

אפילו ריקניו שרבך - מלאין מצות כרמון.

רבי זירא אומר:

מהכא, "וירח את ריח בגדיו"⁷⁶ (בראשית כז, כז),

אל תיקרי "בגדיו" אלא "בוגדיו".

מתני'

סנהדרין. אף של כ"ג:

כחצי גורן עגולה. בעגולה היו יושבין כדי שיהו כולן רואין זה את זה לפי שאם היו יושבין בשורה אין פני הראשונים רואין זה את זה ובעגולה שלימה אין יושבין לפי שצריכין בעלי הדין והעדים ליכנס לדבר בפני כולם שיהו כולן רואין את העדים ומדקדקין בדברים ולא שיהא פני העדים לשורה זו ואחוריהם לזו:

וכותבין דברי המזכין והמחייבין. שניהם כותבין דברי המזכין ושניהם כותבין דברי המחייבים שאם יטעה האחד יוכיח כתבו על של חבירו:

שלשה. הווי שמתוך טורח הטעמים שירבה עליהן יטעו בדבר אלא אי כותב דברי המזכין ואי כותב דברי המחייבין והגוי. כותב דברי כולם ומתוך שאין טורח רב עליהם לא יקצרו בדבר ואם יטעה אחד מהם יוכיח כתב של שלישי:

יושבין לפניו. אף הן כעגולה אלא שהגדולים יושבין על הספסלין והתלמידים על הקרקע:

ושלש שורות. כל אחת כמנין סנהדרין עשרים ושלשה שאם יחלקו הכ"ג רובן מחייבין ומיעוט מזכין והטייה לרעה אין ע"פ אחד וצריך להוסיף שנים שנים עד שבעים ואחד הלכך צריך להושיב לפניו ארבעים ושמונה להשלמת שבעים ואחד ולאו אורח ארעא לעשות שורות לתלמידים של כ"ד שתהא מרובה משל דיינין ולא לעשות שורות קטנות ולא שתים של כ"ג ואחד של שנים תלמידים הלכך עבדי שלש שורות:

וכל אחד מכיר את מקומו. לפי שבתחלה כסדר הושיבום שורה ראשונה גדולה משל שניה והיא גדולה מן השלישית וגם בכל שורה ושורה הושיבום כסדר הגדול בראש שני למטה הימנו וכן כולן זה למטה מזה לפיכך צריך כל אחד להכיר מקומו:

הוצרכו לסמוך. כגון שמת אחד מן הדיינין סומכין לו מהראשונים שהם גדולים מכולן:

אחד מהשנייה בא לו לראשונה כו'. ולא שביאו מן הקהל לראשונה לפי שהגרוע מן התלמידים שבשורות גדול מגדול שבקהל:

ולא היה. אותו שנברר מן הקהל יושב במקומו של ראשון ראש בשורה שלישי אלא במקום הראוי לו בסוף השורה וכן אותו שבא מן השלישי לשניה וכן אותו שנשמך מן הראשונים לא היה יושב במקומו של ראשון אלא כולן בסוף השורות וכל בני השורה נמשכין איש איש למעלה ממקומו וממלאין זה מקומו של זה מפני שהקטן שבדיינים גדול מן הגדול שבתלמידי הראשונה והקטן שבראשונה גדול מן הגדול שבשניה הלכך כי ניידו כולה ניידו כשמת אחד מהן ומושיבין אחר חליפיו כולן צריכין לנוד איש איש ממקומו:

גמ'

מה"מ. דבעגולה היו יושבים:

סהר. עגול הוא:

בטיבורו של עולם. שבית המקדש באמצע של עולם:

דומה לסהר. בעגולה:

מזג. שני חלקי מים ואחד יין:

אל יחסר המזג. אל יחסרו מחלק השלישי שהוא כדי הראוי למזג:

עשרים ושלשה. שליש של שבעים:

לצאת לעסקיו. חוץ ללישכה:

סייג. הוא גדר:

סוגה בשושנים. גדורה בשושנים כלומר באזהרה קלה ובהבדלה מועטת הם נפרשין מן העבירה וא"צ גדר אבנים להפסיקן שאפי' אין רחוקין מן העבירה אלא גדר שושנים מפסיק ביניהם לא יפרצו בה פרצות הגדר:

מהבהבת. אוחות ודולקת כמו (שבח דף כח) שקיפלה ולא הבהבה ובלע"ז פלמי"ד:

⁷⁴ שדרך אגן הסהר אל יחסר המזג בטנה ערמת חטים סוגה בשושנים

⁷⁵ מהוה השני שפתתך ומדבריה נאווה כפלה הרמון רקתה מפעל לצמתך

⁷⁶ ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו ויברכהו ויאמר ריח בני בריח שדה אשר ברכו ה'

רש"י

בריוני. פריצים לשון בורים:
רבי זירא. גוצא הוה ונחרכו
 שוקיו ע"י מעשה דבדיק נפשי
 בתנורא שגירא בהשוכר את
 הפועלים (בי"מ דף פה.) וקרו
 ליה חריכא קטן שקי:

הנהו בריוני דהוה בשיבכותיה דרבי זירא,
 דהוה מקרב להו כי היכי דניהדרו להו בתיובתא,
 והו קפדי רבנו.
 כי נח נפשיה דרבי זירא, אמרי עד האי דנא הוה חריכא קטין שקיה דהוה בעי עלו רחמי,
 השתא מאן בעי עלו רחמי?
 הרהרו בלביהו ועבדו תשובה.

23. לז, א

רפ"י

ושלש שורות. כל אחת כמנין סנהדרי עשרים ושלושה שאם יחלקו הכ"ג רובן מחייבין ומיעוט מזכין והטייה לרעה אין ע"פ אחד וצריך להוסיף שנים שנים עד שבעים ואחד הלכך צריך להושיב לפניהם ארבעים ושמונה להשלמת שבעים ואחד ולא אורח ארעא לעשות שורות לתלמידים של כ"ד שתהא מרובה משל דיינין ולא לעשות שורות קטנות ולא שתים של כ"ג ואחד של שנים תלמידים הלכך עבדי שלש שורות:

וכל אחד מכיר את מקומו. לפי שבתחלה כסדר הושיבום שורה ראשונה גדולה משל שניה והיא גדולה מן השלישית וגם בכל שורה ושורה הושיבום כסדר הגדול בראש שני למטה הימנו וכן כולן זה למטה מזה לפיכך צריך כל אחד להכיר מקומו:

הוצרכו לסמוך. כגון שמת אחד מן הדיינין סומכין לו מהראשונים שהם גדולים מכולן:

אחד מהשנייה בא לו לראשונה כו'. ולא שיביאו מן הקהל לראשונה לפי שהגרוע מן התלמידים שבשורות גדול מגדול שבקהל:

ולא היה. אותו שנברר מן הקהל יושב במקומו של ראשון ראש בשורה שלישי אלא במקום הראוי לו בסוף השורה וכן אותו שבא מן השלישי לשניה וכן אותו שנסמך מן הראשונים לא היה יושב במקומו של ראשון אלא כולן בסוף השורות וכל בני השורה נמשכין איש איש למעלה ממקומו וממלאין זה מקומו של זה מפני שהקטן שבדיינים גדול מן הגדול שבתלמידי הראשונה והקטן שבראשונה גדול מן הגדול שבשניה הלכך כי ניידו כולהו ניידו כשמת אחד מהן ומושיבין אחר חליפיו כולן צריכין לנווד איש איש ממקומו:

ש"מ. מדקתני לא היה יושב במקומו של ראשון כי ניידו כולהו ניידו כדפרישי לעיל:

בדנבי. בזנבות:

"שלש שורות של תלמידי חכמים יושבין לפניהן.

כל אחד ואחד מכיר את מקומו.

הוצרכו לסמוך סומכין מן הראשונה.

אחד מן השנייה בא לו לראשונה.

אחד מן השלישית בא לו לשניה.

בוררים להן עוד אחד מן הקהל ומושיבין אותו בשלישית.

ולא היה יושב במקומו של ראשון, אלא יושב במקום הראוי לו."

אמר אבוי:

שמע מינה: כי ניידו כולהו ניידו.

ולימא להו: עד האידנא הוה יתיבנא ברישא, השתא מותביתו לי בדנבי!

אמר אבוי:

דאמרי ליה הכי: "הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים."

24. לז, א-ב

רש"י

מתני'
מאימיני. שלא יעידו עדות שקר:
מאומד. בגמי מפי:
דיני ממונות. אם העיד שקר נותן ממון לזה שנפסד על ידו ומחזירו לו ומתכפר:
לפיכך נברא אדם יחידי. כל זה אומר להם לפיכך נברא אדם יחידי להראותך שמאדם אי נברא מלאו של עולם:
הרבה רשויות בשמים. וכל אי ברא את שלו:
ולהגיד גדולתו. ועוד לכך נברא יחידי להראות לדורות הבאים גדולתו של הקב"ה שבחוחות הראשון כל הדורות טבועות שלא היה תחלה אלא חותם אי:
חותם. היינו אותו ברזל שהצורה חקוקה בו:
טובע כמה מטבעות בחותם אי. כל המטבעות שאדם טובע ע"י ברזל אחת כולן דומין:
בשבילי נברא העולם. כלי חשוב אני כעולם מלא לא אטרד אי"ע מן העול' בעבירי אחת וימשוך ממנה:
מה לנו ולצרה הזאת. להכניס ראשינו בדאגה הזאת אפי' על האמת:
והלא כבר נאמר והוא עד. עליכם מוטל חובה ונשיאות עון אם לא תגידו מה שראיתם:
ושמא תאמרו מה לנו לחוב. להיות מתחייבים מדמיו של זה נוח לנו לעמוד באם לא יגיד:
והלא כבר נאמר באבוד רשעים רנה. אם רשע הוא אין כאן עונש:

מתניתין

ביצד מאימיני על העדים על עידי נפשות?
היו מכניסין אותן ומאימיני עליהן: שמא תאמרו: מאומד משמועה, עד מפי עד, מפי אדם נאמן?
שמא אי אתם יודעין שסופנו לבדוק אתכם: בדרישה ובחקירה?
הו יודעין שלא בדיני ממונות דיני נפשות.
דיני ממונות - אדם נותן ממון ומתכפר לו, דיני נפשות - דמו ודם זרעותיו תלוין בו עד סוף העולם, שכן מצינו בקין שהרג את אחיו, שנאמר: "קול דמי אחיך צעקים"⁷⁷ (בראשית ד, י), אינו אומר "דם אחיך" אלא "דמי אחיך" - דמו ודם זרעותיו.
דבר אחר:
"דמי אחיך" - שהיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים. לפיכך, נברא אדם יחידי, ללמדך:
שכל המאבד נפש אחת מישראל - מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא, וכל המקיים נפש אחת מישראל - מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא.
ומפני שלום הבריות.
שלא יאמר אדם לחבירו: "אבא גדול מאביך".
ושלא יהו המינים אומרים: הרבה רשויות בשמים.
ולהגיד גדולתו של הקדוש ברוך הוא, שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד - נוטן דומין זה לזה, מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון, ואין אחד מהן דומה לחבירו.
לפיכך, כל אחד ואחד חייב לומר: בשבילי נברא העולם.

לז, ב

ושמא תאמרו: אמה לנו ולצרה הזאת? והלא כבר נאמר: "והוא עד או ראה או ידע אם לוא יגיד"⁷⁸ (ויקרא ה, א).
ושמא תאמרו: מה לנו לחוב בדמו של זה, והלא כבר נאמר "פאבד רשעים רנה" (משלי יא, י).

גמרא

תנו רבנן:
"ביצד מאומד?"
אומר להן:
שמא כך ראיתם: שרץ אחר חבירו לחורבה, ורצתם אחריו ומצאתם סייף בידו, ודמו מטפטף והרוג מפרפר, אם כך ראיתם - לא ראיתם כלום."

⁷⁷ ויאמר מה עשית קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה
⁷⁸ ונפש מי תחטא ושמועה קול אלה והוא עד או ראה או ידע אם לוא יגיד ונשא עונו

25. לז, ב

רס"י

גמ'
או אני או אתה. שמעון בן שטח קא"ל הכי:
דין ארבע מיתות. פורענות בידי שמים הדומה למיתה שהוא מחוייב בה:
נחש מכישו. דקלי ליה זיהרא ארס של נחש שורפו:
נופל מן הגג. דומיא דסקילה כדתנן לקמן (דף מה:): בית הסקילה היתה גבוהה שתי קומות וקומה שלו הרי כאן שלש:
ליסטין באין עליו. שדרך להרגו בסייף וכן נמסר למלכות שמתזין ראשו:
חטא אחרינא הוה גביה. שהיה מחוייב שריפה שהיא חמורה דאילו רוצח בסייף הוא ומיתת סייף קלה כדאמרין בארבע מיתות (לקמן דף מט:):

תנא:

"אמר רבי שמעון בן שטח:
אראה בנחמה, אם לא ראיתי: אחד רץ אחד חבירו לחורבה,
ורצתי אחריו,
וראיתי סייף בידו,
ודמו מטפטף והרגו מפרפר,
ואמרתי לו: רשע, מי הרגו לזה? או אני או אתה!
אבל מה אעשה שאין דמדמ מסור בידו,
שהרי אמרה תורה: "על פי שנים עדים... יומת המת"⁷⁹ (דברים יז, 1).
היודע מחשבות יפרע מאותו האיש שהרג את חבירו.
אמרו: לא יזו משם עד שבא נחש והבישו ומת."

והאי בר נחש הוא?!

והאמר רב יוסף, וכן תני דבי חזקיה:

"מיום שחרב בית המקדש אף על פי שבטלה סנהדרי, ארבע מיתות לא בטלו".
 "לא בטלו"?!
 והא בטלו!

אלא דין ארבע מיתות לא בטלו,

מי שנתחייב סקילה - או נופל מן הגג, או חיה דורסתו.

מי שנתחייב שריפה - או נופל בדליקה, או נחש מכישו.

מי שנתחייב הריגה - או נמסר למלכות, או לייסטין באין עליו.

מי שנתחייב חנק - או טובע בנהר, או מת בסרוניכי!

אמרי: ההוא חטא אחריתי הוה ביה.

דאמר מר:

מי שנתחייב שתי מיתות בית דין נידון בחמורה.

⁷⁹ על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת לא יומת על פי עד אחד

רש"י

26. לז, ב

"מאומד".

בדיני נפשות - הוא דלא אָמדינן.
הא בדיני ממונות - אָמדינן.

כמאן?

כרבי אהא.

דתנא:

"רבי אהא אומר:**גמל האוחר בין הגמלים, ונמצא גמל הרוג בצידו בידוע שזה הרגו".**

וליתעמיך "עד מפי עד" דקתני, בדיני נפשות הוא דלא אָמרינן, הא בדיני ממונות אָמרינן! וקתני:

"אם אָמר: "הוא אָמר לי שאני חייב לו",**"איש פלוני אָמר לי שהוא חייב לו" - לא אָמר פלום,****עד שיאמר: "בפנינו הודה לו שהוא חייב לו מאתיים וזו".**

אלמא: אף על גב דפסילי בדיני ממונות,

אָמרינן להו בדיני נפשות, הָא נמי אף על גב דפסילי, בדיני ממונות אָמרינן להו בדיני נפשות.

הא בדיני ממונות אָמדינן. עדות מאומד מדתנן ליה גבי איום עידי נפשות ולא תנן ליה גבי איום עידי ממונות בפרק דיני ממונות (לעיל דף כט.) דאמרינן להו סהדי שקרי אאוגרייהו זילי:

האוחר. נושך שמעתי ולי נראה כשהגמל הזכר מזדווג עם הנקבה קרי ליה אוחר דאמר בבכורות (דף ח:): גמל אוחר כנגד אוחר:

שזה. הורגו. שדרך סוסים מזויינים להכות סוסים שבצידו והיינו מאומד:

וליתעמיך עד מפי עד. דתנן הכא ולא תנא לה אאיום בעידי ממון הכי נמי כו':

הוא אָמר לנו. המחוייב אָמר לנו שאני חייב לו אבל לא בפני התובע אָמר לנו כן לא הוא הודאה:

איש פלוני אָמר לנו. שזה חייב לזה שהוא ראה בהלואה היינו עד מפי עד:

הודה לו. שניהם היו שם:

אמרינן ליה בדיני נפשות. להרבות הדברים ולפרש לאיים ובדיני ממונות לא איכפת לן לאיים עליהם כל כך:

27. לז, ב - לח, א

רס"י

פצעים. מכת חרב קרי פצעים :
חבורות חבורות. לכך נאמר דמי :
בארץ נוד. ולא כתיב נע שכיפרה לו גלותו דכתיב (בראשית ד) ויצא קין :
שלשה דברים. חרב ורעב ודבר :
לא יצלח. שום הצלחה וביכניה מלך יהודה כתיב :
והיא נתעברה מעומד. שהיה בית האסורין צר ואין מקום לשכב ושילשלו שם אשה ובאגדה דויקרא רבה אמרה לה :
על אלתו. להתיר לו גזירה שנשבע שלא יהא לו בן והתירו לו פמליא ש"מ ושבועה כתיבה בההיא פרשה דכתבו את האיש הזה בס' ירמיה (כב) :

"הוּו יודעים שלא כְּדִינִי מְמוֹנוֹת דִּינִי נְפֹשׁוֹת.

דִּינִי מְמוֹנוֹת - אָדָם נוֹתֵן מְמוֹן וּמִתְכַּפֵּר לוֹ,

דִּינִי נְפֹשׁוֹת - דָּמוֹ וְדָם זְרַעוֹתָיו תְּלוּיִן בּוֹ עַד סוֹף הָעוֹלָם,

שָׁבוֹן מְצִינֵנוּ בְּקוֹן שְׁהָרָה אֶת אַחִיו, שְׁנֹאֲמַר: "קוֹל דְּמֵי אַחִיךָ צַעֲקִים"⁸⁰ (בראשית ד, י),
 אִינוֹ אוֹמֵר "דָּם אַחִיךָ" אֲלָא "דְּמֵי אַחִיךָ" - דָּמוֹ וְדָם זְרַעוֹתָיו".

אָמַר רַב יְהוּדָה בְּרִיה דְּרַבִּי חֲיִיא:

מְלֻמֵּד שְׁעֵשָׂה קִוֵּן בְּהֶבֶל אַחִיו חֲבוּרוֹת חֲבוּרוֹת, פְּצִיעוֹת פְּצִיעוֹת,

שְׁלֹא הִיָּה יוֹדֵעַ מַהִיכֵן נִשְׁמָה יוֹצֵאָה,

עַד שֶׁהִגִּיעַ לְצִנְאוֹרוֹ.

וְאָמַר רַב יְהוּדָה בְּרִיה דְּרַבִּי חֲיִיא:

מִיּוֹם שֶׁפְּתַחְהָ הָאֶרֶץ אֶת פִּיהָ וְקִיבְּלָתָּהּ לְדָמוֹ שֶׁל הַכֵּל, שׁוֹב לֹא פְתַחְהָ,

שְׁנֹאֲמַר: "מִכְּנַף הָאֶרֶץ זְמַרְתָּ שְׁמַעֲנֵנוּ צְבִי לְצַדִּיק"⁸¹ (ישעיה כד, טז),

"מִכְּנַף הָאֶרֶץ" וְלֹא "מִפִּי הָאֶרֶץ".

אִיתִיבִיה חֲזַקִּיה אַחִיו:

"וְתַפְתַּח הָאֶרֶץ אֶת פִּיהָ"⁸² (במדבר טז, לב),

אָמַר לִיה: לְרַעָה פְתַחְהָ לְטוֹבָה לֹא פְתַחְהָ.

וְעוֹד אָמַר רַב יְהוּדָה בְּרִיה דְּרַבִּי חֲיִיא:

גְּלוֹת מְכַפְּרַת עֲוֹן מַחְצָה.

מְעֵיקְרָא כְּתִיב: "וְהִיִּיתִי נֵעַ וְנָד"⁸³ (בראשית ד, יד),

וּלְבַסוּף כְּתִיב: "וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ נוֹד"⁸⁴ (בראשית ד, טז),

אָמַר רַב יְהוּדָה:

גְּלוֹת מְכַפְּרַת עַל שְׁלֹשָׁה דְבָרִים,

שְׁנֹאֲמַר: "כֹּה אָמַר ה'... הַיֵּשֶׁב בְּעִיר הַזֹּאת יָמוּת בְּחָרֵב וּבְדָבָר,

וְהַיּוֹצֵא וְנִפְל עַל הַמְּשֻׁדִּים הַצָּרִים עֲלֵיכֶם וְחִיהָ וְהִיתָה לוֹ נִפְשׁוֹ לְשִׁלָּל"⁸⁵ (ירמיה כא, ח-ט).

רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר:

גְּלוֹת מְכַפְּרַת עַל הַכֵּל,

שְׁנֹאֲמַר: "כֹּה אָמַר ה': כְּתַבּוּ אֶת הָאִישׁ הַזֶּה עֲרִירִי גָבֵר לֹא יִצְלַח בְּיָמָיו,

כִּי לֹא יִצְלַח מְזוּרְעוֹ אִישׁ יֹשֵׁב עַל כֶּסֶף דָּוָד וּמִשְׁל עוֹד בִּיהוּדָה" (ירמיה כב, ל),

וּבִתְר דְּגָלָה כְּתִיב: "וּבְנֵי יַמְנִיה אֶסֶר שְׁאֵלְתִּיאֵל בְּנוֹ" (דברי הימים א' ג, יז),

"אֶסֶר" - שְׁעִיבְרָתוֹ אִמּוֹ בְּבֵית הָאֶסוּרִין,

"שְׁלֵתִיאֵל" - שְׁשִׁתְּלוֹ אֵל שְׁלֹא כְּדֶרֶךְ הַנְּשִׁתְּלִין.

לח, א גמירי שאין האשה מתעברת מעומד ^ והיא נתעברה מעומד.

דְּבַר אַחֵר:

"שְׁלֵתִיאֵל" - שְׁנִשְׂאֵל עַל אֱלֹתוֹ אֵל.

"זְרוּבָבֵל" שְׁנוֹרַע בְּבָבֶל.

ומה שמו?

נחמיה בן חכליה שמו.

⁸⁰ ויאמר מה עשית קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה

⁸¹ מכנף הארץ זמרת שמענו צבי לצדיק ואמר דזי לי דזי לי אוי לי בגדים בגדו ובגדו בוגדים בגדו

⁸² ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת פתיכם ואת כל האדם אשר לקחה ואת כל הרכוש

⁸³ הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר והייתי נע ונד בארץ והנה כל מצאי יהרגני

⁸⁴ ויצא קון מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן

⁸⁵ ח ואל העם הזה תאמר כה אמר ה' הנני נתן לפניכם את דרך החיים ואת דרך המוות. ט הישב בעיר הזאת ימות בחרב ובדבר והיוצא ונפל על המשדדים הצרים עליכם וחיה והיתה לו נפשו לשלל

רַשִׁי

והיה. מושיען של ישראל
למקדש של ישראל:
ולאבן נגף. ממהר הגלות
שמנגפת את הרגלים:
ולצור מכשול. סלע מכשלה
יהיה לשני בתי ישראל:
בשבעים אותיות. בגימטריא:

28. לח, א

יְהוּדָה וְחֻזְקָה בְּנֵי רַבִּי חֵיִיא הוּוּ יִתְכִי בְּסַעֲוֹדָתָא קַמִּי רַבִּי,
וְלֹא הוּוּ קָא אָמְרִי וְלֹא מִיִּדִי.
אָמַר לְהוּ: אֲגַבְרוּ חֲמַרָא אֲדַרְדְּקִי, כִּי הֵיכִי דְלִימְרוּ מִלְתָּא.
כִּינּוּן דְּאִיבְסוּם, פְּתַחוּ וְאָמְרוּ: אֵין בּוֹן דְּוֹד בָּא עַד שְׂיִכְלוּ שְׁנֵי בְתֵי אַבוֹת מִיִּשְׂרָאֵל,
וְאֵלוּ הֵן: רֹאשׁ גּוֹלָה שְׂבַבְכָל,
וְנִשְׂיָא שְׂבַאֲרִין יִשְׂרָאֵל,
שְׁנַאֲמַר: "וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ וּלְאַבֵּן נֶגֶף וּלְצוֹר מְכַשׁוֹל לְשְׁנֵי בְתֵי יִשְׂרָאֵל"⁸⁶ (ישעיה ח, יד).

אָמַר לָהֶם:

בְּנֵי, קוֹצִים אַתֶּם מְטִילִין לִי בְּעֵינַיִי!?

אָמַר לוֹ רַבִּי חֵיִיא:

רַבִּי, אַל יֵרַע בְּעֵינֶיךָ, יֵין נִיתֵן בְּשַׁבְעִים אוֹתִיּוֹת, וְסוּד נִיתֵן בְּשַׁבְעִים אוֹתִיּוֹת - נִכְנַס יֵין יֵצֵא סוּד.

⁸⁶ וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ וּלְאַבֵּן נֶגֶף וּלְצוֹר מְכַשׁוֹל לְשְׁנֵי בְתֵי יִשְׂרָאֵל לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ לְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם

29. לח, א

רש"י

וישקד.. וימהר כמו שוקד אני ומתרגמינן מוחי (ירמיה א):
שהקדים. ומיהר גלות צדקיהו שהיא באחרונה בעוד גלות יכניה קיימת שעדיין לא מתו אותן שגלו לבבל עם יכניה שהיו חכמים בתורה ולמדו לבני גולה האחרונה:
פותחין. בתורה:
כחשים. קרי ביה החרש:
כיון דסוגרין. דבר הלכה הנעלמת מן אין לה פותחין אחרים:
עולא אמר. צדקה של שקידה היינו הקדים חורבן שתי שנים לגימטריא דנושנתם דהיינו תמני מאה וחמשים ותרתין והם גלו לסוף שמנה מאות וחמשים שנכנסו לארץ דכתיב (מלכים א ו) ויהי בשמנים שנה וארבע מאות שנה וגוי וימי בית הראשון ד' מאות ועשר הרי ח' מאות ותשעים צא מהם מי שנה שנשתהו במדבר הרי שמנה מאות וחמשים ואילמלי היה ממתין עד ונושנתם היה מתקיים בהם כי אבד תאבדון מהר והשמד תשמדון דכתיב בההיא פרשתא (דברים ד):
מהרה דמרי עלמא כו'. דהוא גימטריא דנושנתם וקרי ליה אבד תאבדון מהר והקדמה דשתי שנים צדקה היתה:

אמר רב חסדא אמר מר עיקבא, ואמרי לה אמר רב חסדא, דרש מרי בר מר: מאי דכתיב: "וישקד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו"⁸⁷ (דניאל ט, ט), משום ד"צדיק ה'" "וישקד ה' על הרעה ויביאה עלינו"!!

אין, צדקה עשה הקדוש ברוך הוא עם ישראל שהקדים גלות צדקיהו, ועוד גלות יכניה קיימת. דכתיב ביה בגלות יכניה: "**החדש והמסגר אלה**"⁸⁸ (מלכים ב' כד, טז), "**חדש**" - כיון שפותחין הכל נעשו כחדשין, "**מסגר**" - כיון שסוגרין בהלקה, שוב אין פותחין. וכמה היו? אלה.

עולא אמר: שהקדים שתי שנים ל"**ונושנתם**"⁸⁹ (דברים ד, כו).

אמר רב אחא בר יעקב: שזמע מינה "**מהרה**" דמרי עלמא, תמני מאה וחמשים ותרתין הוו.

⁸⁷ וישקד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' א-להינו על כל מעשיו אשר עשה ולא שמענו בקלו
⁸⁸ ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים והחדש והמסגר אלה הכל גבורים עשי מלקמה ויביאם מלך בבל גולה בבלה
⁸⁹ כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם ועשיתם כסל תמונת כל ועשיתם הרע בעיני יהוה אלהיך להקעיםו

רש"י

אנו בני צדיק. אבינו צדיק נברא לפיכך אנו צדיקים ואין אנו צריכין להתרחק מן העבירה כי לא נכשל בה:
אנו בני רשע. ואין אנו זקוקין בתשובה. ולהצטדק כי לא יועיל:
אם נבראו שנים. יאמרו זה לזה אבא גדול מאביך:
הגזלנים והחמסנים. שיאמרו קרקע זה לבני אבינו הראשון היתה ולא לבני אביכם:

30. לח, א

"לפיכך נברא אדם יחידי,
ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל,
מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא.
וכל המקיים נפש אחת מישראל, מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא.
ומפני שלום הבריות.
שלא יאמר אדם לחבירו: "אבא גדול מאביך".
ושלא יהו המינים אומרים: הרבה רשויות בשמים".

תנו רבנן:
"אדם יחידי נברא, ומפני מה?
שלא יהו מינים אומרים: הרבה רשויות בשמים.
דבר אחר:
מפני הצדיקים ומפני הרשעים.
שלא יהו הצדיקים אומרים: אנו בני צדיק.
ורשעים אומרים: אנו בני רשע.
דבר אחר:
מפני המשפחות. שלא יהו משפחות מתגרות זו בזו.
ומה עבשו שנברא יחיד, מתגרות, נבראו שנים על אחת כמה וכמה!
דבר אחר:
מפני הגזלנין ומפני החמסנין.
ומה עבשו שנברא יחידי, גזלנין וחמסנין, נבראו שנים על אחת כמה וכמה!"

רָפ"י

תתהפך כחומר חותם. לאחר מיתתו של אדם מתהפך חותם שלו לחומר וייתצבו כמו לבוש בתחית המתים ומדקרי ליה חותם שמע מינה בחותם הן טבועין:

ויאמר שלי היא. ואין אדם מכחישו הואיל ואין היכר ביניהן: וימנע מרשעים אורם: קלסתר פניו ומתוך כך שלא יהא קלסתר פנים דומה לשל חבריהם וזרוע רמה תשבר שאינו יכול לומר שלי היא: **משום ערוה.** שלא יתחלף לאשה בבעלה לא ביום מפני המראה ובלילה מפני הקול: **ובדעת מפני הגזלנים.** אם יודע מה בלב חברו יחפש מצפוניו וידע היכן ממונו:

.31 לח, א

"להגיד גדולתו של הקדוש ברוך הוא, שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד - וכלן דומין זה לזה, מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון, ואין אחד מהן דומה לחבירו".

תנו רבנן:

"להגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה. אבל הקדוש ברוך הוא טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון, ואין אחד מהן דומה לחבירו,

שנאמר: "תתהפך חומר חותם ויתיצבו כמו לבוש" (איוב לח, יד).

ומפני מה אין פרצופיהן דומין זה לזה?

שלא יראה אדם דירה נאה ואשה נאה ויאמר "שלי היא",

שנאמר: "וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר" (איוב לח, טו).

תניא:

"היה רבי מאיר אומר:

בשלושה דברים אדם משתנה מחבירו:

בקול, במראה ובדעת.

בקול ובמראה - משום ערוה.

ובדעת מפני הגזלנין והחמסנין.

32. לח, א-ב

רש"י

שלא יאמרו הצדוקים שותף
 היה. אדם במעשה בראשית
 לפיכך קדמו לו כולם:
 למצוה. שבת:
 שיכנס לסעודה מיד. שימצא
 הכל מוכן ויאכל מאשר יחפוץ:
 גפי. מקום גבוה:
 ולבסוף. כשסרח נטרד:
 מי פתי יסור הנה. בתריה דהאי
 קרא כתיב מי פתאו לזה שיסור
 הנה לאכול מן העץ:
 חסר לב אמרה לו. האשה שהיא
 חסר לב אמרה לו:
 גלמי ראו עיניך. מכל מראה
 עיניך נגלמתי והיינו כל העולם
 כדכתיב בזכריה עיני ה' המה
 משוטטים בכל הארץ:
 גופו מבל. על שם שהיתה
 עמוקה נראה שמשם לוקח ולכך
 נעשה מצולה:
 וראשו מארץ ישראל. שהיא
 גבוהה וחשובה מכל הארצות:
 ואיבריו. ידיו ורגליו:
 משאר ארצות. מכל העולם
 כדיליף לעיל:
 מאקרא דאגמא. בבבל הוה
 והוא עמוק מאד:
 בל ילון. לינת לילה:
 עד זקנה. כל ימיו [אסבלנו]:
 מסוף העולם ועד סופו היה.
 ארכו:
 ברא אדם מקצה הארץ. מקצה
 עד קצה:

תנו רבנן:

"אדם נברא בערב שבת, ומפני מה?"

שלא יהו מינים אומרים: שותף היה לו להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית.
 דבר אחר:

שאם תזוח דעתו עליו, אומר לו: יתוש קדמך במעשה בראשית.

דבר אחר:

כדי שיכנס למצוה מיד.

דבר אחר:

כדי שיכנס לסעודה מיד.

משל למלך בשר ודם שבנה פלטרין ושיבללו, והתקין סעודה,

ואחר כך הכניס אורחין,

נאמר: "חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה.

טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה.

שלחה נערתייה תקרא על גפי מרמי קרת" (משלי ט, א-ג),

"חכמות בנתה ביתה" - זו מידתו של הקדוש ברוך הוא,

שבברא את כל העולם כולו בחכמה.

"חצבה עמודיה שבעה" - אלו שבעת ימי בראשית.

"טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה" - אלו ימים ונהרות וכל צורכי עולם.

"שלחה נערתייה תקרא" - זה אדם וחוה.

"על גפי מרמי קרת" (משלי ט, ג).

רבה בר בר חנה רמי:

כתביב: "על גפי",

וכתיב: "על פסא" (משלי ט, יד)!

בתחלה "על גפי", ולבסוף "על פסא".

"מי פתי יסור הנה חסר לב אמרה לו" (משלי ט, ד).

אמר הקדוש ברוך הוא: מי פתאו לזה?

אשה אמרה לו.

דכתיב: "נאף אשה חסר לב" (משלי ו, לב).

תנא:

"היה רבי מאיר אומר:

אדם הראשון מכל העולם כולו הוצבר עפרו,

שנאמר: "גלמי ראו עיניך"⁹⁰ (תהלים קלט, טו-טז),וכתיב: "מי ה' עיניו משטטות בכל הארץ"⁹¹ (דברי הימים ב' טז, ט).

אמר רב אושעיא משמיה דרב:

אדם הראשון:

גופו - מבבל,

וראשו - מארץ ישראל,

ואבריו - משאר ארצות.

עגבותיו?

אמר רב אחא:

מאקרא דאגמא.

אמר רבי יוחנן בר חנינא:

שמים עשרה שעות הני היום,

⁹⁰ טו לא נכחד עצמי ממך אשר עשיתי בסתר רקמתי בתהיות ארץ. טז גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו ימים יצרו ולו אחד בהם

⁹¹ ושלוש מאות מנגנים זהב שחוט שלש מאות זהב יעלה על המון האהת ויתנם המלך בבית יער הלבנון

רַש"י

אחור וקדם. שני צורות דו פרצופין (ברכות דף סא:):
 על הארץ ולמקצה השמים.
 כלומר עומד בארץ וראשו מגיע
 השמימה:

שְׁעָה ראשונה - הוצבר עֲפָרוֹ.
 שְׁנִיָּה - נַעֲשֶׂה גוֹלָם.
 שְׁלִישִׁית - נִמְתַּחוּ אַבְרִיו.
 רְבִיעִית - נִזְרְקָה בּוֹ נִשְׁמָה.
 חֲמִישִׁית - עָמַד עַל רִגְלָיו.
 שִׁשִּׁית - קָרָא שְׁמוֹת.
 שְׁבִיעִית - נִדְוָגָה לוֹ חוּה.
 שְׁמִינִית - עָלוּ לַמָּטָה שְׁנַיִם וַיְרִדוּ אַרְבָּעָה.
 תְּשִׁיעִית - נִצְטוּוּהָ שְׁלֵא לְאָכּוֹל מִן הָאֵילָן.
 עֲשִׂירִית - סָרַח.
 אַחַת עֶשְׂרֵה - נִידוּן.
 שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה - נִטְרַד וְהִלֵּךְ לוֹ,
 שְׁנָאָמַר: "וְאָדָם בִּיקַר בַּל יֵלִין"⁹² (תהלים מט, יג).

אָמַר רַבִּי בַר חַמָּי:
 אֵין חֵיהָ רַעְיָה שׁוֹלְטַת בְּאָדָם אֲלָא אִם כֵּן נִדְמָה לוֹ כְּבַהֲמָה,
 שְׁנָאָמַר: "נִמְשַׁל כְּבַהֲמוֹת נִדְמוּ"⁹³ (תהלים מט, יג).

(שְׁעָה, בְּסוּף, אַרְמִי - סִימָן).

אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב:
 בְּשַׁעָה שֶׁבִקֵּשׁ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְבְרָאוֹת אֶת הָאָדָם,
 בְּרָא כַת אַחַת שֶׁל מְלֶאכִי הַשְּׂרָת, אָמַר לָהֶם: רְצוּנְכֶם, נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ?
 אָמְרוּ לְפָנָיו: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, מַה מַּעֲשִׂיו?
 אָמַר לָהֶן: כֵּךְ וְכֵךְ מַעֲשִׂיו.
 אָמְרוּ לְפָנָיו: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם "מַה אָנוּשׁ מִי תִזְכְּרֵנוּ וּבֵן אָדָם מִי תִפְקְדֵנוּ"⁹⁴ (תהילים ח, ה).
 הוֹשִׁיט אֶצְבְּעוֹ קִטְנָה בִּינֵיהֶן וַיִּשְׂרָפֶם.
 וַיְכַן כַּת שְׁנִיָּה.
 כַּת שְׁלִישִׁית אָמְרוּ לְפָנָיו: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, רֵאשׁוּנִים שֶׁאָמְרוּ לְפָנָיֶךָ מַה הוֹעִילוּ?
 כֵּל הָעוֹלָם כּוּלוֹ שֶׁלְךָ הוּא, כֵּל מַה שֶׁאַתָּה רוֹצֵה לַעֲשׂוֹת בְּעוֹלְמְךָ עֲשֵׂה.
 כִּיּוֹן שֶׁהִגִּיעַ אָנוּשִׁי דוֹר הַמְּבּוּל, וְאָנוּשִׁי דוֹר הַפְּלָגָה, שֶׁמַּעֲשִׂיהֶן מְקוּלְקָלִין,
 אָמְרוּ לְפָנָיו: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, לֹא יָפָה אָמְרוּ רֵאשׁוּנִים לְפָנֶיךָ?
 אָמַר לָהֶן: "וְעַד וְקָנָה אָנִי הוּא וְעַד שִׁיבָה אָנִי אֶסְבֵּל"⁹³ (ישעיהו מו, ד).

אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב:
 אָדָם הָרֵאשׁוֹן מִסוּף הָעוֹלָם וְעַד סוּפוֹ הִיָּה,
 שְׁנָאָמַר: "לִמֵּן הַיּוֹם אֲשֶׁר בְּרָא אֱלֹהִים אָדָם עַל הָאָרֶץ,
 וְלִמְקַצֵּה הַשָּׁמַיִם וְעַד קִצֵּה הַשָּׁמַיִם"⁹⁴ (דברים ד, לב).
 כִּיּוֹן שֶׁסָּרַח הַנִּיחַ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא יָדוּ עָלָיו וּמִיַּעֲטוֹ,
 שְׁנָאָמַר: "אַחֲרוֹר וְקָדָם צִרְתָּנִי וְתִשָּׁת עָלַי פִּפְכָּה"⁹⁵ (תהלים קלט, ה).

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר:
 אָדָם הָרֵאשׁוֹן מִן הָאָרֶץ עַד לְרַקִּיעַ הִיָּה,
 שְׁנָאָמַר: "לִמֵּן הַיּוֹם אֲשֶׁר בְּרָא אֱלֹהִים אָדָם עַל הָאָרֶץ וְלִמְקַצֵּה הַשָּׁמַיִם,
 עַד קִצֵּה הַשָּׁמַיִם"⁹⁴ (דברים ד, לב).
 כִּיּוֹן שֶׁסָּרַח הַנִּיחַ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא יָדוּ עָלָיו וּמִיַּעֲטוֹ,
 שְׁנָאָמַר: "אַחֲרוֹר וְקָדָם צִרְתָּנִי"⁹⁵ (תהלים קלט, ה).

קָשׁוּ קְרָאֵי אַהֲדָדִי!

⁹² וְאָדָם בִּיקַר בַּל יֵלִין נִמְשַׁל כְּבַהֲמוֹת נִדְמוּ

⁹³ וְעַד וְקָנָה אָנִי הוּא וְעַד שִׁיבָה אָנִי אֶסְבֵּל אָנִי עֲשִׂיתִי וְאָנִי אֲשֵׁא וְאָנִי אֶסְבֵּל וְאִמְלֵט

⁹⁴ מִי שֶׁאֵלָּא נָא לִמְיָם דֵּאשְׁנִים אֲשֶׁר הִיוּ לְפָנֶיךָ לִמֵּן הַיּוֹם אֲשֶׁר בְּרָא אֱלֹהִים אָדָם עַל הָאָרֶץ וְלִמְקַצֵּה הַשָּׁמַיִם וְעַד קִצֵּה הַשָּׁמַיִם הַגָּדוֹל
 הַזֶּה אוֹ הַנִּשְׁמַע כְּמִהוּ

רפ"י

ולי מה יקרו רעיד אל. בתר
גלמי ראו עיניך כתיב אותו
מזמור וביצירת אדם מדבר:
צדוקי היה. נוטה לעבודת
כוכבים:

אידי ואידי חדא מידה היא.

ואמר רב יהודה אמר רב:
אדם הראשון בלשון ארמי ספר,
שנאמר: "ולי מה יקרו רעיד אל"⁹⁵ (תהלים קלט, יז).

והיינו דאמר ריש לקיש:
מאי דכתיב: "זה ספר תולדת אדם"⁹⁶ (בראשית ה, א)?
מלמד שהראהו הקדוש ברוך הוא דור דור ודורשיו, דור דור וחקמיו,
כיון שהגיע לדורו של רבי עקיבא שמח בתורתו ונתעצב במיתתו,
אמר: "ולי מה יקרו רעיד אל" (תהלים קלט, יז).

ואמר רב יהודה אמר רב:
אדם הראשון מין היה,
שנאמר: "ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו אימה" (בראשית ג, ט) - אן נטה לבד?

רבי יצחק אמר:
מושבך בערלתו היה.

כתיב הכא: "והמה כאדם עברו ברית"⁹⁷ (הושע ו, ז),
וכתיב התם: "את בריתי הפר"⁹⁸ (בראשית יז, ד).

רב נחמן אמר:
כופר בעיקר היה.
כתיב הכא: "עברו ברית" (הושע ו, ז),
וכתיב התם⁹⁹: "ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהיהם"¹⁰⁰ (ירמיה כב, ט).

⁹⁵ ולי מה יקרו רעיד אל מה עצמו ראשיהם

⁹⁶ זה ספר תולדת אדם ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אותו

⁹⁷ והמה כאדם עברו ברית שם בגדו בי

⁹⁸ ועדל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונקרתה הנפש ההוא מעמיה את בריתי הפר

⁹⁹ תיקון גירסה על פי מסורת הש"ס

¹⁰⁰ ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהיהם וישתחוו לאלהים אחרים ויעבדום

33. לח, ב - לט, א

רס"י

שקוד. מהיר וזריז:
כדי שתדע להשיב לאפיקורוס.
 הבא להביא ראיה מן התורה
 לדברי הצדוקים:
כל שכן דפקר טפי. שהרי הכיר
 וכפר ומתוך כך מדקדק ולא
 תוכל להשיבו דבר המקובל לו:
שפקרו הצדוקים. שמביאין
 ראיה מן התורה להפקירו:
ויברא. יחידי:
העונה. לשון יחיד:
אשר הלכו אלהים לפדות לו.
 הרי לשון יחיד:
עד דכרסון רמיו. נתיישוב
 הכסאות דמשמע שנים:
כתיב ביה ועתיק יומין יתיב.
 יחידי:
הנד למה לי. למה נכתב בלשון
 רבים:
כדרבי יוחנן. שהכל בעצת
 פמליא שלו:
שכינה חול. שאתה מושיב בשר
 ודם אצלו:

תנן ה'תם:

"רבי אליעזר אומר:

הוי שקוד ללמוד תורה,

ודע מה שתשיב לאפיקורוס" (אבות ב, יד).

אמר רבי יוחנן:

לא שנו אלא אפיקורוס גוי,

אבל אפיקורוס ישאל - כל שכן דפקר טפי.

אמר רבי יוחנן:

כל מקום שפקרו המינים תשובתן בצידן.

"נעשה אדם בצלמנו"¹⁰¹ (בראשית א, כו),

(ואומר): **"ויברא אלהים את האדם בצלמו"**¹⁰² (בראשית א, כז).

"הבה נרדה ונבלה שם שפתם"¹⁰³ (בראשית יא, ז),

"וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל"¹⁰⁴ (בראשית יא, ה).

"מי שם נגלו אליו האלהים"¹⁰⁵ (בראשית לה, ז),

"לאל הענה אתי ביום צרתי" (בראשית לה ג).

"מי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו - פה' אלהינו בכל קראנו אליו" (דברים ד, ז).

"ומי כעמך מישאל גוי אחד בארץ אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם"¹⁰⁶ (שמואל ב' ז, כג).

"עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתב"¹⁰⁷ (דניאל ז, ט).

הנד למה לי?

כדרבי יוחנן,

דאמר רבי יוחנן:

אין הקדוש ברוך הוא עושה דבר אלא אם כן נמלך בפמליא של מעלה,

שנאמר: **"בגזרת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא"**¹⁰⁸ (דניאל ד, יד).

התינח כוליה,

"עד די כרסון רמיו" (דניאל ז, ט) - מאי איכא למימר?

אחד - לו,

ואחד - לדוד.

דתניא:

"אחד - לו,

ואחד - לדוד,

דברי רבי עקיבא.

אמר לו רבי יוסי:

עקיבא! עד מתי אתה עושה שכינה חול?

¹⁰¹ ואמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ ובכל הרמש הרמש על הארץ

¹⁰² ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אתו זכר ונקבה ברא אתם

¹⁰³ הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו

¹⁰⁴ וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם

¹⁰⁵ וכן שם מוזבח ויקרא למקום אל בית אל מי שם נגלו אליו האלהים בברחו מפני אחיו

¹⁰⁶ ומי כעמך מישאל גוי אחד בארץ אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם ולשום לו שם ולעשות לכם הגדולה ונראות לארצך מפני עמך אשר פדית

לך ממצרים גוים ואלהיו

¹⁰⁷ חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתב לבושה כתלג חור ושער ראשה כעמר נקא כרסיה שביבין די נור גלגלוהי נור דלק

¹⁰⁸ בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא עד דברת די ינדעון חייא די שליט עלאה במלכות אנשא ולמן די יצבא יתננה ושפל אנשים וקים

עלה

רַשִׁי

זהו מטטרון. הוא אמר עלה אל ה':
ששמו כשם רבו. ה' לפיכך לא הזכיר שמו וכתב סתם:
אם כן לא ישא לפשעכם. לא יכול לסלוח לפשעכם ומה יתרון בו:
אמר ליה הימנותא בידן. שאין בו כח לשאת פשעינו ואנו נמי מאסנוהו ומיאנו לקבלו אפילו לפרוונקא שליח מוציא ומביא:

אָלֵא:

אֶחָד - לְדִין,

וְאֶחָד - לְצַדִּיקָה."

קַבְלָה מִיָּנְיָה, אוֹ לֹא קַבְלָה מִיָּנְיָה?

תָּא שְׁמַע:

דְּתַנְיָא:

"אֶחָד - לְדִין,

וְאֶחָד - לְצַדִּיקָה,

דְּבַרֵי רַבֵּי עֲקִיבָא.

אָמַר לוֹ רַבֵּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָא:

עֲקִיבָא! מַה לָּךְ אֶצְל הַגָּדָה? בְּלָךְ אֶצְל נִגְעִים וְאֶהְלוֹת!

אָלֵא:

אֶחָד - לְנִסָּא,

וְאֶחָד - לְשׂוֹפְרָף,

"נִסָּא" - לְיֹשֵׁב עַלְיוֹ,

"שׂוֹפְרָף" - לְהַדוּם רַגְלָיו."

אָמַר רַב נְחֻמָּן:

הָאֵי מֵאֵן דִּידַע לְאַהֲדוּרֵי לְמִינִים כְּרַב אִידִית לִיהֲדַר,
וְאִי לֹא - לֹא לִיהֲדַר.

אָמַר הֵהוּא מִינָא לְרַב אִידִית:

כְּתִיב: "וְאֵל מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֵל ה'"¹⁰⁹ (שמות כד, א),
"עֲלֵה אֵלַי" מִיבְעֵי לִיהָ!

אָמַר לִיהָ: זֶהוּ מַטְטְרוֹן שְׁשֻׁמוֹ כְּשֵׁם רַבּוֹ,

דְּכְתִיב: "כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ"¹¹⁰ (שמות כג, כ-כא).

אִי הָכִי, נִיפְלָחוּ לִיהָ!

כְּתִיב: "אֵל תִּמְרֵי בּוֹ" - אֵל תִּמְרֵי בּוֹ.

אִם כֵּן, "לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֵכֶם" לָמָּה לִי?

אָמַר לִיהָ: הֵימְנוּתָא בְּיָדְךָ, דְּאִפִּילוּ בְּפִרוּוֹנְקָא נְמִי לֹא קַבִּילִינָהּ,

דְּכְתִיב: "וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם אֵין פְּנִיךָ"¹¹¹ (שמות לג, טו).

אָמַר לִיהָ הֵהוּא מִינָא לְרַבֵּי יִשְׁמַעֵאל בְּרַבֵּי יוֹסֵי:

כְּתִיב: "זֶה הַמְּטִיר עַל סֹדֶם וְעַל עַמּוֹרָה גְּפִרִית וְאִשׁ מֵאֵת ה'"¹¹² (בראשית יט, כד),
"מֵאֵתוֹ" מִיבְעֵי לִיהָ!

אָמַר לִיהָ הֵהוּא כּוּבָס:

שְׂבָקִיָּה,

אֲנָא מְהַדְרֵנָּא לִיהָ,

דְּכְתִיב: "וַיֹּאמֶר לְמֹךְ לְנִשְׁיֹי עֲדָה וְצִלָּה שְׂמִיעוֹן קוֹלֵי נְשֵׁי לְמֹךְ"¹¹³ (בראשית ד, כג)

"נְשֵׁי" מִיבְעֵי לִיהָ!

אָלֵא: מִשְׁתַּעֵי קָרָא הָכִי,

¹⁰⁹ וְאֵל מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֵל ה' אֵתָהּ וְאֶהְרֹן נָדָב וְאִבִּיהוּא וְשִׁבְעִים מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מִדְּחַק

¹¹⁰ כִּי הִנֵּה אֲנִכִּי שֹׁלַח מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לְשִׁמְרֹךְ בְּדַרְךְ וְלִהְבִּיאָךְ אֵל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר הִכַּנְתִּי. כֹּא הִשְׁמַר מִפְּנֵי וְשִׁמַּע בְּקִלּוֹ אֵל תִּמְרֵי בּוֹ כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֵכֶם

כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ

¹¹¹ וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם אֵין פְּנִיךָ הַלְמִים אֵל תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה

¹¹² זֶה הַמְּטִיר עַל סֹדֶם וְעַל עַמּוֹרָה גְּפִרִית וְאִשׁ מֵאֵת ה' מִן הַשָּׁמַיִם

¹¹³ וַיֹּאמֶר לְמֹךְ לְנִשְׁיֹי עֲדָה וְצִלָּה שְׂמִיעוֹן קוֹלֵי נְשֵׁי לְמֹךְ הַאֲזִנָּה אֲמַרְתִּי כִּי אִישׁ הִרְגִיתִי לְפָעֲעִי וְיִלְד לְהַבְרָתִי

הָכָא נְמִי מִשְׁתַּעֵי קְרָא הָכִי.

אָמַר לֵיהּ:

מָנָא לָךְ הָא?

מִפִּירְקִיה דְּרַבִּי מְאִיר שְׁמִיעַ לִי.

דְּאָמַר רַבִּי יוֹהָנָן:

כִּי הָוֵה דְרִישׁ רַבִּי מְאִיר בְּפִירְקִיהּ, הָוֵה דְרִישׁ תִּילְתָּא שְׁמַעְתָּא, תִּילְתָּא אַגְדָּתָא, תִּילְתָּא מִתְּלִי.

וְאָמַר רַבִּי יוֹהָנָן:

שְׁלֵשׁ מְאוֹת מְשָׁלוֹת שׁוֹעֲלִים הָיוּ לוֹ לְרַבִּי מְאִיר,

וְאָנוּ אֵין לָנוּ, אֱלָא שְׁלֵשׁ:

לְט, א "אָבוֹת יֹאכְלוּ בֶסֶר וְשְׁנֵי הַבְּנִים תִּקְהִינָה"¹¹⁴ (יחזקאל יח, ב),

"מֵאֲזוּנֵי צַדִּיק אֲבָנֵי צַדִּיק"¹¹⁵ (ויקרא יט, לו),

"צַדִּיק מִצְרָה נִחְלָץ וַיִּבֹא רָשָׁע תִּהְיֶינּוּ" (משלי יא, ח).

רַשִׁי

שְׁמִיעַ לִי. שֶׁמֶקְרָא הַזֶּה

תְּשׁוּבָה לְזֶה:

אָבוֹת יֹאכְלוּ בֶסֶר. מִשַׁל הוּא

שְׂרִימָה הַשׁוֹעַל אֶת הַזֹּאֵב לִיכְנֵס

לְחֹצֵר הַיְהוּדִים בְּעִישׁ וּלְתַקֵּן

עִמָּהֶם צְרִכֵי סְעוּדָה וַיֹּאכֵל

עִמָּהֶם בַּשַּׁבָּת וְכִשְׁבָּא לִיכְנֵס

חִבְרוּ עֲלָיו בַּמִּקְלוֹת בָּא לְהַרְוֹג

אֶת הַשׁוֹעַל אִמְרוּ לֹא הִלְקוּךְ אֵלֶּא

בְּשִׁבִיל אֲבִיךָ שֶׁפַּעַם אַחַת הִתְחִיל

לְסַיֵּעַן בְּסְעוּדָה וְאִכַּל אֶת כָּל

נֶתַח טוֹב אִמְרוּ לוֹ וּבְשִׁבִיל אָבִא

אֲנִי לוֹקֵה אִמְרוּ לוֹ הֵן הָאָבוֹת

יֹאכְלוּ בֶסֶר וְגוֹי אֲבָל בָּא עִמִּי

וְאֵרָאךְ מִקּוֹם לֹאֲכֹל וּלְשַׁבּוֹעַ בָּא

לוֹ עַל הַבָּאָר וְעַל שִׁפְתּוֹ מוֹטֵל עֵץ

וְהַחֲבֵל מוֹשֵׁכֵב עֲלָיו וּבִשְׁנֵי רֵאשֵׁי

הַחֲבֵל שְׁנֵי דְלִיִּים קְשׁוּרִים נִכְנָס

הַשׁוֹעַל בְּדִלֵי הָעֲלִיוֹן וְהַכְּבִיד

וִירֵד לְמִטָּה וְדִלֵי הַתְּחַתּוֹן עֲלֶה

אִמְרוּ לוֹ הַזֹּאֵב לְמָה אַתָּה נִכְנָס

לְשֵׁם אִמְרוּ לוֹ יֵשׁ כַּאֲן בֶּשֶׂר

וְגִבִּינָה לֹאֲכֹל וּלְשַׁבּוֹעַ וְהִרְאָה לוֹ

דְּמוּת הַלְּבָנָה בְּמֵיִם כְּדְמוּת עֵגוּל

כְּמִין גְּבִינָה עֵגוּלָה אִמְרוּ לוֹ אֲנִי

הַיֵּאֵךְ אֵרֵד אִי"ל הַכְּנָס אַתָּה בְּדִלֵי

הָעֲלִיוֹן נִכְנָס וְהַכְּבִיד וִירֵד וְדִלֵי

שֶׁהַשׁוֹעַל עֲלָיו עֲלֶה אִי"ל הַיֵּאֵךְ

אֲנִי עוֹלָה אִמְרוּ לוֹ צַדִּיק מִצְרָה

נִחְלָץ וַיִּבֹא רָשָׁע תְּחַתּוֹי לֹא כֵךְ

כְּתִיב מֵאֲזוּנֵי צַדִּיק וְגוֹי:

בֶּסֶר. עֲנִבִים קוֹדֵם בִּישׁוּלָם

וּמִקְהִין אֶת הַשִּׁינִים:

¹¹⁴ מִה לְכֶם אַתֶּם מוֹשְׁלִים אֶת הַמְּשָׁל הַזֶּה עַל אֲדָמַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אָבוֹת יֹאכְלוּ בֶסֶר וְשְׁנֵי הַבְּנִים תִּקְהִינָה
¹¹⁵ מֵאֲזוּנֵי צַדִּיק אֲבָנֵי צַדִּיק אֵיפֶת צַדִּיק וְהָיוּ צַדִּיק יְהִיָּה לְכֶם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם

34. לט, א-ב

רפ"י

אמרה לו תנו לי דוכוס אחד.
שופט לנקום נקמה:
אֹתְבִיָּה תוֹתִיָּה בַחֲשָׂא. תחת
הרמץ קליניי בלע"ז וכן דרך
צליתתה ומתוך שראה אותה
בגנותה נמאסת עליו:
הוּה מַאיִס' לִיָּה. שיראה
בחתוכה קודם גמר תקונה:
אֱלֹהֵיכֹו מַאי עֲבִיד. מכחש הוה
וכסבור אין הוא יכול
להכחישי:
חֲבוּשִׁי. קדונויץ בלע"ז:
אֲרִבִּילָא. קרובייל בלע"ז. וקא
מהדר ליה. סביב סביב
בארבילא:
מַנִּי לִי כּוֹכְבִי. מנויין לי
הכוכבים כלומר יודע אני
מספרם:
לֹא יִדְעַת. שצריך אתה למנותם:
דַּאיכָא בְּרִקִיעַ יִדְעַת. בלא מנין
ולמנותם אינך יכול:
מִי שְׂבֹרָא הָרִים לֹא בּוֹרָא רֹחַ.
שזה נקרא יוצר וזה נקרא בורא
ושני שמות הם:
הַכִּי נִמִּי. מי שברא אבר זה לא
ברא אבר זה ואם תאמר כן הוא
הא תינח באברים המרוחקים
מיהו טפח על טפח יש בו באדם
ובאותו טפח יש בו שני נקבים
האוזן והעין קרי להאי נוטע
אוזן ולהאי יוצר עין תאמר
שנתעסקו שנים באותו טפח
אמר לו הן:

אָמַר לִיָּה קִיסָר לְדָבּוּ גַמְלִיאַל:

אֱלֹהֵיכֶם גָּנַב הוּא,

דְּכַתְיָב: "וַיִּפֹּל ה' אֱלֹהִים תְּרַדְמָה עַל הָאָדָם וַיִּשָּׁן"¹¹⁶ (בראשית ב, כא).

אָמְרָה לִיָּה בְּרַתְיָה: שְׁבָקִיָּה, דַּאֲנָא מְהַדְרָנָא לִיָּה.

אָמְרָה לִיָּה: תְּנֹו לִי דוֹכּוּס אֶחָד.

אָמַר לָהּ: לָמָּה לִיךְ?

לִיסְטִין בַּאוּ עֲלִינוּ הַלֵּילָה, וְנִטְלוּ מִמְּנֹו קִיתוֹן שֶׁל כֶּסֶף וְהִנִּיחוּ לָנוּ קִיתוֹן שֶׁל זָהָב.

אָמַר לָהּ: וְלוֹוֵאֵי שְׂיָבֵא עֲלֵינוּ בְּכָל יוֹם.

וְלֹא יָפָה הָיָה לוֹ לְאָדָם הָרֵאשׁוֹן שֶׁנִּטְלוּ מִמְּנֹו צֶלַע אַחַת וְנִתְּנֹו לוֹ שֶׁפָּחָה לְשִׁמְשׁוֹ.

אָמַר לָהּ: הֲכִי קְאָמִינָא, אֱלֹא לְשִׁקְלִיָּה בְּהֶדְיָא.

אָמְרָה לִיָּה: אֵייתו לי אוּמְצָא דְּבִישָׁרָא.

אֵייתו לָהּ.

אוֹתְבָה תוֹתִי בַחֲשָׂא, אִפְיָקְתָהּ, אָמְרָה לִיָּה: אֶכּוֹל מַהֲאִי.

אָמַר לָהּ: מַאיִסָּא לִי.

אָמְרָה לִיָּה: וְאָדָם הָרֵאשׁוֹן נִמִּי, אִי הוֹת שְׁקִילָה בְּהֶדְיָא הֲוֵה מַאיִסָּא לִיָּה.

אָמַר לִיָּה קִיסָר לְדָבּוּ גַמְלִיאַל:

יִדְעָנָא אֱלֹהֵיכֹו הָאִי קָא עֲבִיד וְהִיכֹו יְתִיב.

אִיתְנַגְד וְאִיתְנַח.

אָמַר לִיָּה: מַאי הָאִי?

אָמַר לִיָּה: בֶּן אֶחָד יֵשׁ לִי בְּכַרְכֵי הַיָּם וַיֵּשׁ לִי גִיעֲגוּעִים עֲלָיו.

בְּעֵינָא דְּמַחְוִית לִיָּה נִיָּה לִי.

אָמַר: מִי יִדְעָנָא הֵיכָא נִיָּהוּ?!

אָמַר לִיָּה: דַּאיכָא בְּאַרְעָא לֹא יִדְעַת, דַּאיכָא בְּשָׁמַיָּא יִדְעַת?!

אָמַר לִיָּה קִיסָר לְדָבּוּ גַמְלִיאַל:

כְּתִיב: "מוֹנָה מִסְפֵּר לְמוֹכְבִּים"¹¹⁷ (תהלים קמו, ד), מַאי רְבוּתִיָּה? אָנָּא מְצִינָא לְמִינָא כּוֹכְבֵי!

אֵייתִי חֲבוּשִׁי, שְׁדִינְהוּ בְּאַרְבִּילָא, וְקָא מְהַדְרָ לָהּ, אָמַר לִיָּה מְנִינְהוּ!

אָמַר לִיָּה: אוֹקְמִינְהוּ,

אָמַר לִיָּה: רְקִיעַ נִמִּי הֲכִי הֶדְרָא.

אֵיכָא דַּאֲמַרִּי הֲכִי אָמַר לִיָּה:

מְנִי לִי כּוֹכְבֵי!

אָמַר לִיָּה: אֵימָא לִי כְּכִיד וְשִׁינִיד כְּמָה הָוָה!

שְׁדָא יְדִיָּה לְפּוֹמִיָּה וְקָא מְנִי לָהּ.

אָמַר לִיָּה: דַּאיכָא בְּפּוֹמִיָּה לֹא יִדְעַת, דַּאיכָא בְּרִקִיעָא יִדְעַת?!

אָמַר לִיָּה קִיסָר לְדָבּוּ גַמְלִיאַל:

מִי שְׂבֹרָא הָרִים לֹא בְּרָא רוּחַ,

שְׁנַאֲמַר: "מִי הִנֵּה יוֹצֵר הָרִים וּבְרָא רוּחַ"¹¹⁸ (עמוס ד, ג).

אֱלֹא מַעַתָּה גְּבִי אָדָם,

דְּכַתְיָב: "וַיִּבְרָא"¹¹⁹ (בראשית א, כז) "וַיַּיְצֵר"¹²⁰ (בראשית ב, ז), הֲכִי נִמִּי מִי שְׂבֹרָא זֶה לֹא בְּרָא זֶה?!

¹¹⁶ וַיִּפֹּל ה' אֱלֹהִים תְּרַדְמָה עַל הָאָדָם וַיִּשָּׁן וַיִּקַּח אַחַת מִצִּלְעוֹתָיו וַיִּסְגַּד בְּשַׂר תַּחְתְּנָהּ

¹¹⁷ מוֹנָה מִסְפֵּר לְמוֹכְבִּים לְכֹלֵם שְׁמוֹת יְקָרָא

¹¹⁸ מִי הִנֵּה יוֹצֵר הָרִים וּבְרָא רוּחַ וּמַגִּיד לְאָדָם מַה שָׁחַו עֲשָׂה שָׁחַר עִיפָה וְדָרַךְ עַל בְּמַתֵּי אֲרִץ ה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת שְׁמוֹ

¹¹⁹ וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בְּרָא אוֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָא אֹתָם

רַחֲמֵי

וכי בשעת מיתה שניהם נתפייסו. הבעלים הנוטע והיוצר מסכימין להמיתו: **אמגושא**. מכשף ויודע אני על ידי כישוף דמחציך ולמעלה: **דהורמיז**. שד כדאמר הורמיז בר לילתא בבא בתרא (דף עג.): **דאהורמיז**. הקדוש ברוך הוא קרי הכי: **והיכי שביק ליה**. (אמר לו היאך שביק) אהורמיז להורמיז לאעברא מיא סרוחים בארעיה א"כ היאך מניח אהורמיז להעביר מים בארצו שכל מה שאדם מכניס דרך פיו מוציא דרך הנקבים התחתונים: **לא מצינן למיהוי כוותיכו**. שאי אפשר להיות לנו ערלה: **דזכי למלכא**. נוצחו ומשתיקו בדבריו ומביישו: **לביבר**. מקום חיות רעות של מלכות: **קרייה**. רבן גמליאל לשמעיה דכופר: **מחייה באפתקיה**. הכהו על צוארו: **א"ל**. כופר. שמשא אכולא עלמא ניחא. שמשא חמה: **גחכנ**. חוכא דמשחק בנביאיו: **מ"ט דשביעית**. למה צוה הקב"ה על השמיטה: **דשויה לתרוייהו**. שתהא מועלת לשניהם כמו (אסתר ג) אין שווה להניחם: **כדי שתדעו וכו'**. ולא ירום לבבכם בשבח ארצכם ותשכחו עול מלכותו:

טפח על טפח יש בו באדם, ושני נקבים יש בו, מי שברא זה לא ברא זה? שְׁנָאָמַר: "הִנְטַע אָנָּן הֲלֵא יִשְׁמַע אִם יֵצֵר עֵינֵי הָלֵא יִבִּיט"?

אמר ליה: אין.

אמר ליה: ובשעת מיתה כולן נתפייסו!

אמר ליה ההוא אמגושא לאמימר: מפלגה לעילאי דהורמיז, מפלגה לתתאי דאהורמיז.

אמר ליה:

אם כן היכי שביק ליה אהורמיז להורמיז לעבורי מיא בארעיה!?

אמר ליה קיסר לרבי תנחום: תא ליהווי כולן לעמא חד.

אמר: לחיי, אגן דמהלינן לא מצינן מיהוי כוותיכו, אתון מהליתו והווי כוותן!

אמר ליה:

מימר שפיר קאמרת, מיהו כל דזכי למלקא לשדייה לביבר.

שדייה לביבר ולא אכלוה.

אמר ליה ההוא מינא:

האי דלא אכלוה משום דלא כפין הוא, שדייה ליה לדידיה ואכלוה.

אמר ליה קיסר לדבן גמליאל:

אמרתו, כל בי עשרה שכינתא שריא, כמה שכינתא איכא?

קרייה לשמעיה מחא ביה באפתקא.

אמר ליה:

אמאי על שמשא בביתיה דקיסר?

אמר ליה: שמשא אכולי עלמא ניקא.

ומה שמשא, דחד מן אלף אלפי רבוא שמשי דקמי קודשא בריה הוא ניקא לכולי עלמא, שכינתא דקודשא בריה הוא על אחת כמה וכמה!

אמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו:

"אלהיכם גחכן הוא",

דקאמר ליה ליחזקאל: "שִׁכְבַּע עַל צִדְדֵי הַשְּׂמַאלִי"¹²¹,

וכתיב: "וְשִׁכְבַּת עַל צִדְדֵי הַיְמָנִי"¹²² (יחזקאל דו).

אתא ההוא תלמידא אמר ליה: מאי טעמא דשביעתא?

אמר ליה: השתא אמינא לכו מילתא דשוניא לתרווייהו.

אמר הקדוש ברוך הוא לישראל:

זרעו שש והשמיטו שבע, כדי שתדעו שהארץ שלי היא.

¹²⁰ וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה

¹²¹ ואתה שכב על צדך השמאלי ושמות את עון בית ישראל עליו מספר הימים אשר תשכב עליו תשא את עונם

¹²² וכלית את אלה ושכבת על צדך הימני שנית ונשאת את עון בית יהודה ארבעים יום יום לשנה יום לשנה נתתיו לך

רפ"י

וְהוּן לֹא עָשׂוּ כֵּן אֶלֶּא חֲטָאוּ וְגַלּוּ.
מְנַהֲגוּ שֶׁל עוֹלָם, מְלַךְ בְּשָׂר וְדָם שֶׁסָּרְחָה עָלָיו מְדִינָה,
אִם אֶכְזָרִי הוּא - הוֹרֵג אֶת כּוֹלֵן,
אִם רַחֲמָן הוּא - הוֹרֵג חֲצִיָּם,
אִם רַחֲמָן מְלֵא רַחֲמִים - הוּא מֵיִסֵּר הַגְּדוֹלִים שֶׁבָּהֶן בִּיסוּרִין.
אֵף כֶּן, הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מֵיִסֵּר אֶת יַחְזָקָא לְכַדֵּי לְמַרְק עֲוֹנוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל.
אָמַר לִיה הֵהוּא מֵינָא לְרַבִּי אַבְהוּ:
"אֵלֵהֵיכֶם כְּהֵן הוּא",
דְּכַתְיב: "וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה"¹²³ (שְׁמוֹת כה, ב),
כִּי קְבָרִיָּה לְמִשְׁעָה - בְּמֵאֵי טָבִיל?
וְכִי תִימָא בְּמֵאֵי - וְהַכְּתִיב: "מִי מֵדַד בְּשַׁעְלוֹ מִים"¹²⁴ (ישעיה מ, יב)!

אָמַר לִיה:
בְּנוּרָא טָבִיל,
דְּכַתְיב: "מִי הִנֵּה ה' בָּאֵשׁ יְבוּא"¹²⁵ (ישעיה סו, טו).
וּמִי סְלָקָא טְבִילוּתָא בְּנוּרָא?!

אָמַר לִיה:
אֶדְרָבָה, עֵינֵךְ טְבִילוּתָא בְּנוּרָא הוּא,
דְּכַתְיב: "וְכָל אֲשֶׁר לֹא יָבֵא בָּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בְּמִים"¹²⁶ (במדבר לא, כג).

אָמַר לִיה הֵהוּא מֵינָא לְרַבִּי אַבְינָא:
כְּתִיב: "וּמִי כַעֲמֹךְ מִיִּשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בְּאַרְצֵי"¹²⁷ (שְׁמוּאֵל ב' ז, כג),
מֵאֵי רְבוּתֵיהוּ? אֶתְנֹן נְמִי עַרְבִיתוּ בְּהַדְרָן,
דְּכַתְיב: "כָּל הַגּוֹיִם כְּאֵין נִגְדוּ"¹²⁸ (ישעיה מ, יז)!

אָמַר לִיה:
מְדִידְכוּ אֶסְהִידוּ עֲלֵן,
דְּכַתְיב: "וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב"¹²⁹ (במדבר כג, ט).

רַבִּי אֶלְעָזָר רַמִּי:
כְּתִיב: "טוֹב ה' לְכָל"¹³⁰ (תהלים קמה, ט),
וְכַתְיב: "טוֹב ה' לְקָנוּ"¹³¹ (איכה ג, כה)!

מִשָּׁל לְאָדָם שֵׁיִשׁ לוֹ פְּרָדָס,
כְּשֶׁהוּא מִשְׁקָה - מִשְׁקָה אֶת כּוֹלוֹ,
כְּשֶׁהוּא עוֹדֵר - אֵינוֹ עוֹדֵר אֶלֶּא לְטוֹבִים שֶׁבָּהֶם.

123 דְּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לְבוֹ תִּקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי
124 מִי מֵדַד בְּשַׁעְלוֹ מִים וְשָׁמַיִם בְּזֶרֶת תִּכְנֹן וְכָל בְּשִׁלְשׁ עֶפֶר הָאָרֶץ וְשָׁקַל בְּפֶלֶס הַרִים וּגְבֻעוֹת בְּמֵאוֹזְנִים
125 מִי הִנֵּה ה' בָּאֵשׁ יְבוּא וְכִסּוּפָה מִרְקַבְתִּי לְהַשִּׁיב בְּחֵמָה אִפּוֹ וְזִעְרָתוֹ בְּלִבִּי אֵשׁ
126 כָּל דְּבַר אֲשֶׁר יָבֵא בָּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בָּאֵשׁ וְטָהַר אֵף בְּמִי נִדְּהָ יִתְחַטָּא וְכָל אֲשֶׁר לֹא יָבֵא בָּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בְּמִים
127 וּמִי כַעֲמֹךְ מִיִּשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בְּאַרְצֵי אֲשֶׁר הִלְכוּ אֱלֹהִים לְפָדוֹת לוֹ לְעַם וְלְשׁוֹם לוֹ שֵׁם וְלַעֲשׂוֹת לָכֶם הַגְּדוּלָה וְנִרְאוֹת לְאַרְצֵךְ מִפְּנֵי עֲמֹךְ אֲשֶׁר פָּדִיתָ
128 לֵךְ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם וְאֱלֹהֵי
129 מִי מִרְאֵשׁ צְרִים אֲרָאָנוּ וּמִגְבֻעוֹת אֲשִׁירָנוּ הֵן עִם לְבָדָד יִשְׁכֵּן וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב
130 טוֹב ה' לְכָל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו
131 טוֹב ה' לְקָנוּ לְנַפְשׁ תְּדַרְשֵׁנוּ

35. לט, ב

רש"י

ויעבר הרנה. מדלא כתיב רנה משמע הרנה המיוחדת שהיתה עתידה לבא שכבר הוזכרה והיכן הוזכרה: **באבוד רשעים רנה.** והיה העולם מצפה מתי תבא הרנה איבודו של אחאב וכשנהרג עברה והוזכרה הרנה בפי הכל: **בצאת לפני החלוץ.** ביהושפט כתיב כשיצא להלחם בעמונים שבאו עליו: **כי טוב.** משמע כי טוב בעיניו הודאה ושמחה: **כן ישיש ה' עליכם להאביד וגו'.** ישיש אחרים שונאיםכם:

"לפיכך, כל אחד ואחד חייב לומר: בשבילי נברא העולם.

ושמא תאמר: מה לנו ולצרה הזאת? והלא כבר נאמר: "והוא עד או ראה או ידע אם לוא יגיד" (ויקרא ה, א).
ושמא תאמר: מה לנו לחוב בדמו של זה, והלא כבר נאמר "באבד רשעים רנה" (משלי יא, י).

"ויעבר הרנה במחנה" (מלכים א' כב, לו).

אמר רבי אחא בר חנינא:

"ובאבד רשעים רנה" (משלי יא, י) - באבד אחאב בן עמרי רנה.

ומי חדי קודשא בריה הוא במפלתן של רשעים!?

הכתיב: **"בצאת לפני החלוץ ואמרים הודו לה' כי לעולם חסדו" (דברי הימים ב' כ, כא).**

ואמר רבי יונתן:

מפני מה לא נאמר בהודאה זו "כי טוב"?

לפי שאין הקדוש ברוך הוא שמח במפלתן של רשעים.

דאמר רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יונתן:

מאי דכתיב: **"ולא קרב זה אל זה כל הלילה" (שמות יד, כ)?**

באותה שעה בקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקדוש ברוך הוא,

אמר להן הקדוש ברוך הוא: **מעשי ידי טובעין בים, ואתם אומרים שירה לפני!?**

אמר רבי יוסי בר חנינא:

הוא - אינו שש,

אבל אחרים - משיש.

דיקא נמי,

דכתיב: **"ישיש" (דברים כח, סג),**

ולא כתיב "ישיש".

שמע מינה.

132 ונפש מי תחטא ושמעה קול אלה והוא עד או ראה או ידע אם לוא יגיד ונשא עונו

133 בטיב צדיקים תעלין קריה ובאבד רשעים רנה

134 ויעבר הרנה במחנה כבא השמש לאמר איש אל עירו ואיש אל ארצו

135 ויזעין אל העם ויעמד משדרים ליהנה ומהללים להדרת קדש בצאת לפני החלוץ ואמרים הודו לה' כי לעולם חסדו

136 ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהי הענן וההשף ויאר את הלילה ולא קרב זה אל זה כל הלילה

137 והיה כאשר שש יהיה עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש ה' עליכם להאביד אתכם ונסחתם מעל האדמה אשר

אתה בא שמה לרשתה

רַשִׁי

36. לט, ב

והזונות רחצו. באחאב כתיב
 במיתתו:
למרק. ללטוש ולהאיר כלומר
 רחצו והובררו השתי חזיונות
 שנאמרו עליו:
מצונן היה. לא היה אוהב
 תשמיש:
דמות שתי זונות כו'. והיינו
 רחצו אותן שתי צורות נרחצו
 מדמו:
לתמם. להשלים:

"והזונות רחצו"¹³⁸ (מלכים א' כב, לח).

אמר רבי אלעזר:
 למרק שתי חזיונות,
 אחת - של מיכיהו,
 ואחת - של אליהו.

במיכיהו כתיב: "אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' בי"¹³⁹ (מלכים א' כב, כח).
 באלהו כתיב: "במקום אשר לקחו הַכְּלָבִים אֶת דַּם נְבוֹת"¹⁴⁰ (מלכים א' כא, יט).

רַבָּא אָמַר:
 זונות ממש.

אחאב איש מצונן היה, ועשתה לו איזבל שתי צורי זונות במרכבתו,
 כדי שיראה אותן ויתחמם.

"ואיש משרף בקשת לתמו ויכה"¹⁴¹ (מלכים א' כב, לד),

רבי אלעזר אמר:
 לפי תומו.

רַבָּא אָמַר:
 לתמם שתי חזיונות,
 אחת של מיכיהו ואחת של אליהו.

¹³⁸ וישטף את הרכב על פרכת שמרון וילקו הכלבים את דמו והזונות רחצו כדבר ה' אשר דבר

¹³⁹ ויאמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' בי ויאמר שמעו עמים קלם

¹⁴⁰ ודברת אליו לאמר כה אמר ה' הרצחת וגם ירשת ודברת אליו לאמר כה אמר ה' במקום אשר לקחו הכלבים את דם נבות ולקו הכלבים את דמך

גם אתה

¹⁴¹ ואיש משרף בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין ויאמר לרכבו הנה נדך והוציאני מן המחנה כי החליתי

37. לט, ב

רָט"ו

מאי קאמר קרא. מאי ענין עובדיה היה ירא אצל ויקרא אחאב: באברהם כתיב (בראשית כב) ירא אלהים אתה ולא כתיב מאד: **מפני מה זכה לנביאות.** שהרי גר היה ואין השכינה שורה אלא על המיוחסין שבישראל כדכתיב (בראשית יז) להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך: **מאי שנא חמשים.** ולא החביא כולן במערה אחת: **אין מערה מחזקת.** מערות שלו לא היו מחזיקות יותר: **מאי שנא עובדיה לאדום.** ולא נתנבא נבואה אחרת למה נבחר לו לזו משאר הנביאים: **שני רשעים.** אחאב ואיזבל: **שני צדיקים.** יצחק ורבקה: **מיניה וביה אבא ניזול ביה נרגא.** אבא יער מעצמו של יער יכנס בתוך הגרון להיות בית יד ויקצצו בו את היער וכן עובדיה לאדום ודוד למואב והוא יצא מרות המואביה:

סימן קנ"א וזכ"ה באדו"ם.

כתיב: "ויקרא אחאב אל עבדיהו אשר על הבית, ועבדיהו היה ירא את ה' מאד" (מלכים א' יח, ג).

מאי קאמר קרא?

אמר רבי יצחק:

אמר ליה: ביעקב כתיב: **"נחשתי ויברכני ה' בגלגל"**¹⁴² (בראשית ל, כז).
ביוסף כתיב: **"ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף"**¹⁴³ (בראשית לט, ה),
ביתא דהוא גברא, לא הוה מיבריך, שמה לא ירא אלהים אתה?

יצתה בת קול ואמרה: **"ועבדיהו היה ירא את ה' מאד"** (מלכים א' יח, ג),
אבל ביתו של אחאב - אינו מזומן לברכה.

אמר רבי אבא:

גדול שנאמר בעובדיהו יותר ממה שנאמר באברהם,
דאילו באברהם לא כתיב "מאד"¹⁴⁴ (בראשית כב, יב),
ובעובדיהו כתיב: **"מאד"** (מלכים א' יח, ג).

אמר רבי יצחק:

מפני מה זכה עובדיהו לנביאות?
מפני שהחביא מאה נביאים במערה,
שנאמר: **"והיה בהמרת איזבל את נביאי ה', ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים איש במערה"**¹⁴⁵ (מלכים א', יח, ד).

מאי שנא "חמשים איש"?

אמר רבי אלעזר:

מיעקב למד,
שנאמר: **"והיה המחנה הנשאר לפליטה"**¹⁴⁶ (בראשית לב, ח).

רבי אבהו אמר:

לפי שאין מערה מחזקת יותר מחמשים.

"חזון עבדיה כה אמר ה' אלהים לאדום"¹⁴⁷ (עובדיה א, א).

מאי שנא "עובדיה" "לאדום"?

אמר רבי יצחק:

אמר הקדוש ברוך הוא:
יבא עובדיהו הדר בין שני רשעים, ולא למד ממעשיהם,
וינבא על עשו הרשע שדר בין שני צדיקים, ולא למד ממעשיהם.

אמר אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר משום רבי מאיר:

עובדיה - גר אדומי היה,
והיינו דאמרי אינשי: "מיניה וביה אבא ניזיל ביה נרגא".

¹⁴² ויאמר אליו לבן אם נא מצאתי חן בעיניך נחשתי ויברכני ה' בגלגל
¹⁴³ והיה מאז הפקיד אתו בביתו ועל כל אשר יש לו ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף והיה ברפת ה' בכל אשר יש לו בבית ובשדה
¹⁴⁴ ויאמר אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא השקפת את בנה את הידך ממני
¹⁴⁵ והיה בהמרת איזבל את נביאי ה' ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים איש במערה וכלכלם להם ומים
¹⁴⁶ ויורא יעקב מאד ויצר לו ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות
¹⁴⁷ חזון עבדיה כה אמר אדני ה' לאדום שמועה שמענו מאת ה' וציר בגוים שלח קומו ונקומה עליה למלחמה

רס"י

מתוכה מסרחת. מגופה ומתוך
עוביה מתחיל הסרחון:

"וַיִּרְא אֶת מוֹאֵב וַיִּמְדַּדְם בַּחֶבֶל הַשֵּׁכֶב אוֹתָם אַרְצָה"¹⁴⁸ (שמואל ב' ח, ב).

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי:
היינו דאמרי אינשי: "מיניה וביה אבא ליזיל ביה נרגא".

כי אתא רב דימי אמר:
ירך מתוכה מסרחת.

¹⁴⁸ וַיִּרְא אֶת מוֹאֵב וַיִּמְדַּדְם בַּחֶבֶל הַשֵּׁכֶב אוֹתָם אַרְצָה וַיִּמְדַּד שְׁנֵי חֲבָלִים לְהַמִּית וּמֵלֵא הַחֶבֶל לְהַחִיּוֹת וְתָהִי מוֹאֵב לְדוֹד לְעַבְדִּים נְשֵׂאֵי מִנְחָה

רַש"י

38. לט, ב

"וַיִּקַּח אֶת בְּנוֹ הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִמְלֹךְ תַּחְתָּיו וַיַּעֲלֵהוּ עִלָּה עַל הַחֲמָה"¹⁴⁹ (מלכים ב' ג, כז).

כמתוקנים שבהם לא עשיתם. כמו עגלון מלך מואב שהיה מכבד את השם כשאמר לו אהוד דבר אלהים לי אליך המלך מיד ויקם מעל הכסא (שופטים ג):
 כמקולקלן שבהם. כגון מישע מלך מואב שהקריב בנו לע"ז כך היו ישראל עושין ובאותה שעה נזכר להם אותו עון שהיו רגילים גם הם בו:
 לארץ. מדלא כתיב לארצם הכי קאמר לשפלות ולתחתית שבו שנגזר עליהם פורענות:
 ולא מאד בכלל. ובשרה כתיב (בראשית יב) כי יפה היא מאד והאי קרא דאבישג נקט למדרש הכא משום דרשה דלעיל דדרש מאד דכתיב בעובדיהו:

רב ושמואל,

חד אמר: לְשֵׁם שְׁמַיִם.

וְחַד אָמַר: לְשֵׁם עֲבוּדָה זָרָה.

בשלמא למאן דאמר: "לְשֵׁם שְׁמַיִם" - היינו דכתבי: "וַיְהִי קֶצֶף גָּדוֹל עַל יִשְׂרָאֵל" (מלכים ב' ג, כז).

אָלָא לְמַאן דְּאָמַר: "לְשֵׁם עֲבוּדָה זָרָה" - אָמַאי "וַיְהִי קֶצֶף"?

כְּדַרְבֵי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לׁוֹי.

דְּרַבֵי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לׁוֹי רָמִי:

כְּתִיב: "וּכְמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם לֹא עֲשִׂיתֶם"¹⁵⁰ (יחזקאל ה, ז),

וּכְתִיב: "וּכְמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם עֲשִׂיתֶם"¹⁵¹ (יחזקאל יא, יב)!

כמתוקנין שבהם - לא עשיתם,

כמקולקלן שבהם - עשיתם.

"וַיִּסְעוּ מֵעִלְיוֹ וַיָּשִׁבוּ לְאַרְץ"¹⁵² (מלכים ב' ג, כז).

אמר רבי חנינא בר פפא:

בְּאוֹתָהּ שָׁעָה יָרְדוּ שְׁנֵי אֲנָשִׁיךָ וְשָׁל יִשְׂרָאֵל לְמַדְרִיגָה הַתַּחְתּוֹנָה.

"וְהִנְעִרָה יָפָה עַד מְאֹד"¹⁵³ (מלכים א' א, ד).

אמר רבי חנינא בר פפא:

עֲדִינן לֹא הִגִּיעָה לְחֻצֵי יוֹפֵי שָׁרָה¹⁵⁴ (בראשית יב, יד).

דְּכִתְיִב: "עַד מְאֹד" - וְלֹא מְאֹד בְּכָלֵל.

הדרן עלך "אחד דיני ממונות"

¹⁴⁹ וַיִּקַּח אֶת בְּנוֹ הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִמְלֹךְ תַּחְתָּיו וַיַּעֲלֵהוּ עִלָּה עַל הַחֲמָה וַיְהִי קֶצֶף גָּדוֹל עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ מֵעִלְיוֹ וַיָּשִׁבוּ לְאַרְץ
¹⁵⁰ לְכֹן מַה אָמַר אֲדִינן ה' יַעֲוֹ הַמְּנַכֵּם מִן הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם בְּחֻקֵי לֹא הִלַּכְתֶּם וְאֵת מִשְׁפְּטֵי לֹא עֲשִׂיתֶם וּכְמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם לֹא עֲשִׂיתֶם
 עֲשִׂיתֶם
¹⁵¹ וַיִּדְעֶתֶם כִּי אֲנִי ה' אֲשֶׁר בְּחֻקֵי לֹא הִלַּכְתֶּם וּמִשְׁפְּטֵי לֹא עֲשִׂיתֶם וּכְמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם עֲשִׂיתֶם
¹⁵² וַיִּקַּח אֶת בְּנוֹ הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִמְלֹךְ תַּחְתָּיו וַיַּעֲלֵהוּ עִלָּה עַל הַחֲמָה וַיְהִי קֶצֶף גָּדוֹל עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ מֵעִלְיוֹ וַיָּשִׁבוּ לְאַרְץ
¹⁵³ וְהִנְעִרָה יָפָה עַד מְאֹד וְתַחֲתֵי לְמִלְךָ סִכְנַת וְתִשְׁרַתְהוּ וְהַמֶּלֶךְ לֹא יִדְעָה
¹⁵⁴ וַיְהִי כִּבּוּא אֲבָרָם מִצְרִימָה וַיָּרְאוּ הַמִּצְרִיִּים אֶת הָאִשָּׁה כִּי יָפָה הוּא מְאֹד